

DE AS GEBROKEN

ADDIO MUSSOLINI
STERVEN VOOR NAPELS
GROTE BROER GRIJPT IN
STUNTVLUCHT
KERSTFEEST IN ORTONA
VACUÛM VULT LEEGTE
COSA FATTA CAPO HA

56

Het was afgelopen met Italië. Economisch stond het land aan de rand van het bankroet, militair was het volledig uitgeput. Allerwegen was er nog slechts het verlangen een eind te maken aan het onzalige bondgenootschap met Duitsland en zo snel mogelijk uit de oorlog te stappen. Op 25 juli 1943 werd Mussolini afgezet en gevangengenomen. Zijn opvolger als regeringsleider, maarschalk Badoglio, veteraan uit de Eerste Wereldoorlog en van 1925 tot 1940 chef van de generale staf, vestigde een militaire dictatuur. Formeel werd de oorlog nog voortgezet, maar begin augustus al werden in het geheim besprekingen met de geallieerden geopend, die een maand later tot wapenstilstand en capitulatie leidden.

De Duitsers hadden zich — toch nog — door de ontwikkelingen laten verrassen. Zij verkeerden in grote onzekerheid over de militaire plannen van de geallieerden, lieten zich enige tijd door Badoglio's verklaring de oorlog voort te zetten om de tuin leiden en hadden intern onenigheid over de te volgen strategie: Rommel (enige tijd gesteund door Hitler) wilde slechts Noord-Italië verdedigen, Kesselring pleitte voor een bezetting en verdediging van het hele land. De laatste kreeg zijn zin: op 8 september — de dag van de Italiaanse capitulatie — trad het plan-*Achse* in werking. De Italiaanse troepen werden ontwapend, de belangrijkste bases en havens in bliksemacties bezet en een sterk Duits front dwars door de 'laars' van Italië, ten zuiden van Rome, werd gevormd.

In een poging zijn Italiaanse bloedbroeder de roemloze ondergang te besparen, liet Hitler Mussolini uit gevangenschap bevrijden en maakte hem hoofd van een miniatuurstaatje, met een regeringszetel aan het Gardameer. De stichting van deze 'Sociale Republiek' was overigens een farce: het grondgebied was niet omschreven, er was niet eens een grondwet. Men verrichtte slechts één daad van enige betekenis: de berechting en executie van graaf Ciano, zondebok voor het 'verraad' van 25 juli.

Inmiddels hadden de geallieerden, die in september bij Salerno en Tarente waren geland, slechts geringe vorderingen gemaakt. Weliswaar werd op 1 oktober Napels veroverd, maar daarna stagneerde het front. De strategie van Kesselring, de moeilijke geografische omstandigheden en vooral ook de plannen voor een tweede front in West-Europa, die de geallieerde aanvalskracht remden, waren daarvan de voornaamste oorzaken. Eerst de landingen bij Anzio in januari 1944 vormden een doorbraak uit de militaire impasse. Een blijvend voordeel was evenwel dat men grote aantallen Duitse troepen bond, die in de zomer van 1944 niet in Frankrijk konden worden ingezet.

A.H.P.

ADDIO MUSSOLINI

DR. F. G. VAN DER POLL

U.S. Air Force

Toen Hitler aan de strijd tegen de Sowjetunie begon, 'de ernstigste beslissing van mijn leven', zoals hij aan de Duce schreef, besloot Mussolini aan deze veldtocht mee te werken en liet hij een paar divisies zo goed uitrusten dat ze 'aan een vergelijkend examen konden deelnemen'. In de herfst van 1941 achtte Mussolini het bolsjewisme vrijwel verpletterd en richtte hij zijn aandacht reeds op de strijd in het Midden-Oosten, die nu zou volgen. Het speet hem dat Italië niet naar verhouding kon meehelpen aan de roemrijke strijd, maar hij hoopte dat Duitsland zou bijdragen aan de verdere militaire uitrusting van zijn bondgenoot. Daarvoor moesten Duitse troepen naar het zuidfront worden overgebracht, hetgeen

betekende dat de prioriteit van het oostelijk front diende te verdwijnen. De Duitse staf hield sinds 1942 rekening met een geallieerde aanval ergens in Zuid-Europa, maar tot een verdedigingsplan samen met Italië was het nog niet gekomen. Pas na de val van Tunis (7 mei 1943) begon Hitler zo'n plan serieus te overwegen — maar toen was het al te laat. Bovendien had Mussolini op dat moment alle hoop op de vernietiging van de Sowjetunie verloren en pleitte hij voor een afzonderlijke vrede met dat land (Ciano had daarover al in december 1942 met de Duitsers moeten praten), waarna een demarcatielijn of vestingwal als afscheiding kon dienen. Ook Roemenië en Hongarije bleken middelen te zoeken om van de oorlog

af te komen; de Roemeense dictator Antonescu trachtte begin 1943 de Duce de leiding aan te bieden bij besprekingen met Engeland en de Verenigde Staten. Toen Ribbentrop verlangde dat deze onbetrouwbare bondgenoten wegens hun defaitistische houding steeds meer geïsoleerd zouden worden in het diplomatieke verkeer, werd dit door Italië geweigerd. Desondanks durfde Mussolini de wetenschap dat ook Japan geporteerd was voor een Duits-Russische wapenstilstand, niet uit te buiten voor eigen initiatieven, zozeer hadden Duitse eisen, dreigementen en superioriteitsvertoon, samen met de rancunes van de fascistische leiding, Italië gedegradeerd tot een subaltern staatje, in Germaanse ogen nog slechts een

voorpost van de vesting Europa. Op Mussolini's argument dat de uitputting van zowel Duitsland als de Sowjetunie alleen maar de Angelsaksen genoeg zou doen, wijdde Hitler enthousiast uit over de bovenmenselijke prestaties van zijn soldaten en stelde hij vast dat er na hem niemand meer zou zijn die voldoende kracht zou bezitten om het communisme in Europa uit te roeien.

De relaties tussen de Aspartners waren reeds lang niet meer zo goed: Duitsers lieten in particuliere gesprekken soms doorschemeren dat Italië wel wat te wachten stond; de SS scheen al sedert 1941 cellen te vormen in Italiaanse steden en er bestonden plannen om de ultrafascist Roberto Farinacci de Duce te

partners. De Germaanse leiders echter geloofden meer in militaire oplossingen en Hitler betoogde dat Italië slechts met Duitsland kon overwinnen of sterven. Gezien de defaitistische houding van de Italianen, zou het volgens hem goed zijn als Mussolini een soort SS vormde om het Italiaanse volk wat meer tucht bij te brengen.

Dat er iets broeide was duidelijk en het was de zich aftekenende militaire nederlaag die het fascisme ten val zou brengen, niet de ondergrondse activiteit van de politieke partijen of het volksverzet. Het waren dezelfde heren die in 1920—1922 het fascisme in het zadel hadden geholpen, die het er nu uit zouden wippen, en het waren de generaals die de koning daarbij

behulpzaam waren. Badoglio, die eind 1940 als chef van de generale staf was ontslagen, bereidde zich door het leggen van contacten in 1942 al voor op de rol die hij zomer 1943 zou spelen; hij was evenwel niet de enige oud-gediende die actief werd. Maarschalk Caviglia sprak in april 1943 met een belangrijke financier en industrieel die, samen met enkele ministers, geprobeerd had de Duce te overtuigen van de economische noodzaak met Duitsland te breken. Enerzijds had Mussolini de oppositie ongewild de weg bereid door in januari de eeuwig optimistische en pro-Duitse stafchef Cavallero te vervangen door Ambrosio, die geloofde in een Duitse nederlaag. Anderzijds ontsloeg hij in februari graaf Ciano,

Links: de geallieerden hebben in Italië veel bombardementen moeten uitvoeren om de strijd in hun voordeel te kunnen beslechten. Hier laat een B 17-Vliegend Fort zijn bommenlast vallen boven een spoorbrug.

Rechts: na de val van Mussolini wierpen de geallieerden boven Duitsland pamfletten uit met een doorgekruiste Duce op een foto samen met Hitler. Deze actie moest de bevolking duidelijk maken dat het einde naderde.

laten aflossen. Italiaanse arbeiders, die als 'betaling' fungeerden voor Duitse hulp, werden in Duitsland slecht behandeld en zelfs met bloedhonden opgejaagd; vanaf begin 1943 streefde Mussolini naar een geleidelijke terugkeer van de circa tweehonderdduizend man, die zijn land op dat moment zelf wel gebruiken kon. Eerst gaf Hitler toestemming, maar in juni liet hij de repatriëring van de Italianen volledig stopzetten wegens de onzekerheid van de toestand in Italië en de schade die de Duitse industrie erdoor zou lijden. In Italië waren de conflicten met Duitse soldaten toegenomen, bijvoorbeeld door berichten dat deze bondgenoten bij hun terugtocht uit de woestijn alle Italiaanse vrachtauto's voor zichzelf reserveerden...

Het gezag van het fascisme daalde door het opduiken van antifascistische organisaties: vooral de communisten versterkten hun invloed op arbeiders en studenten en wisten in maart 1943 door stakingen de industriële driehoek Milaan-Turiijn-Genova lam te leggen. Dit was de eerste politieke actie tegen het bewind na 1925. De Vaticaanse 'Osservatore Romano' was steeds kritischer geworden jegens de dictatuur; Zuiditaliaanse boeren hielden landbouwprodukten achter en in diverse steden, vooral die welke leden onder de bombardementen waarmee de geallieerden in oktober 1942 waren begonnen, riep de bevolking openlijk om vrede. Met de nederlagen in Noord-Afrika erbij bezorgde dit hele complex van problemen de Duce een ernstige maagaandoening, die hem zichtbaar sloopte. Goebbels beschreef de Italiaanse leider als een gebroken man, toen deze tussen 7 en 10 april 1943 in kasteel Klessheim (Salzburg) aan Hitlers monologen werd overgeleverd. De bedoeling van Mussolini was geweest dat er zou worden gediscussieerd over een afzonderlijke vrede met de Russen, waarbij dan tevens een ontwerp voor een Europese statengemeenschap kon worden opgesteld, dat demonstratief de nadruk zou leggen op de gelijkgerechtigdheid van alle-

Collectie J. de Groot

symbool van de anti-oorlogsstemming, om zelf Buitenlandse Zaken over te nemen. Om zijn energieke aanpak verder te demonstreren reorganiseerde hij het kabinet, waardoor ook Ciano's medestanders Grandi en Bottai werden vervangen (deze drie gematigden zouden enige maanden later bijdragen tot de val van de dictator). Voor de keus gesteld tussen een diplomatieke post in Albanië of bij het Vaticaan, koos Ciano het laatste, omdat de ambassade bij de paus van oudsher bekend was om haar geheime contacten. Daar werd in april ook bekend dat Engeland zich in principe bereid had verklaard een eventuele bemiddeling van Grandi en Ciano bij de capitulatie van Italië te aanvaarden.

Links: honderden antifascisten die tijdens het regime van Mussolini gevangen zaten op een eiland nabij Sicilië, worden na de capitulatie van Italië door de geallieerden in vrijheid gesteld.

Linksonder: de opvolger van Mussolini, maarschalk Pietro Badoglio (rechts), na de machtsovername samen met de koning van Italië, Victor Emanuel III.

Rechts: Italiaanse militairen en burgers nemen opgelucht kennis van het nieuws over de capitulatie van hun land. Over het algemeen hadden de Italianen schoon genoeg van de voor hen zo slecht verlopen oorlog.

De Amerikanen waren intussen begonnen via de schrijver Ignazio Silone, die in Zwitserland verbleef, geld te distribueren onder de politieke tegenstanders van het regime. Veel verband zat er niet in al deze samenzweringen. Bijna alle deelnemers hoopten echter op een teken van koning Victor Emanuel; de moeilijkheid was echter dat deze zijn gebrek aan moed verborg achter zijn grondwettelijke status en verklaarde dat alleen de volksvertegenwoordiging premier Mussolini ten val kon brengen (overigens was hij van volksinvloed niet erg gediend!).

Toen Tunis viel, was te verwachten dat de geallieerden ergens in Italië hun offensief zouden voortzetten. Hun eerste aanval werd

gedaan op het eilandje Pantelleria, waar op 11 juni ongeveer 11.000 Italianen zich gretig overgaven. Nog onverdraaglijker waren voor Hitler de juichkreten waarmee de Siciliaanse bevolking de geallieerde landingen op 10 juli begroetten. De Italiaanse generale staf bezwoer de Duce aan Hitler grote versterkingen te vragen; leverde hij die niet (en dat was wel de verwachting!), dan had het land een fraai voorwendsel om met goed fatsoen zijn bondgenootschap met zijn Aspartner te verbreken en uit de oorlog te stappen.

Roosevelt en Churchill trachtten de wankelende stemming te beïnvloeden door op 17 juli in een proclamatie te stellen: 'Al uw belangen en tradities zijn verraden door Duitsland en uw

eigen valse en corrupte leiders. Alleen door beide te verloochenen, kan een hersteld Italië hopen op een gerespecteerde plaats in de kring der Europese volken.'

Diezelfde dag overwoog de Führer met zijn generaals, die de militaire ineenstorting weten aan een incompetente leiding, hoe Mussolini onbuigzame mannen in zijn militaire staf kon krijgen. Het was voorts nodig een Duits commando aan de Duce toe te voegen in plaats van de Duitse eenheden onder Italiaans opperbevel te laten. Toch ging Hitler niet zo ver: hij ontbood zijn collega op 19 juli naar de Brennerpas (Feltre) om hem nogmaals te wijzen op het grote gemeenschappelijke doel van de oorlog. Stafchef Ambrosio en de staatssecretaris van buitenlandse zaken hadden er bij de Duce krachtig op aangedrongen Hitler duidelijk te maken dat Italië de strijd zou opgeven. Tijdens deze conferentie kreeg Mussolini bovendien bericht dat de geallieerden het goederenstation van Rome en de aangrenzende volkswijk hadden gebombardeerd. Overdonderd door Hitler zweeg hij echter en werd toen door zijn generaals afgeschreven. De koning, bevreesd geworden voor zijn troon, sloot zich nu aan bij de staatsgreep die in officierskringen van leger, carabinieri en politie werd voorbereid en waaraan hij de voorkeur gaf boven een volksbeweging. Dat Badoglio de nieuwe premier zou worden, was de Duce uit een afgeluisterd telefoongesprek bekend geworden en ook in Berlijn vermoedde men iets, maar er werd niet ingegrepen.

De plotselinge verslechtering van de militaire situatie had inmiddels ook de fascistische voormannen onrustig gemaakt en dat kwam de koning nog beter uit: gaarne liet hij de Grote Fascistische Raad op 24 juli het spits afbijten. De antistemming in de Raad was begonnen met Mussolini's eis dat de fascistische leiders militante redevoeringen zouden houden in het land, iets waar ze weinig zin in hadden; enkelen zagen meer in een herziening van het bewind. Dino Grandi, voorzitter van de Kamer, die al vaker de koning tot optreden had aangemaand, had zich de tweeëntwintigste naar de Duce begeven met een motie, die inhield dat Mussolini de persoonlijke leiding van de oorlog aan de vorst zou overdragen — in wezen een motie van wantrouwen tegen Mussolini's almacht. De Duitsers beschouwden abusievelijk de aangekondigde bijeenkomst van de Raad als een poging van hun vriend Farinacci om een doortastender optreden af te dwingen. De vergadering, in de nacht van 24 op 25 juli, begon met een exposé van Mussolini, die

Keystone

iedereen de schuld gaf, behalve zichzelf: er waren te veel gevechtsterreinen geweest, de Duitsers hadden Noord-Afrika verwaarloosd, Rommel was een slecht strateeg, de Sicilianen waren geen goede landgenoten, Pantelleria had het Stalingrad van de Middellandse Zee moeten worden, terwijl daar maar achtendertig doden waren gevallen! Bestreden door Grandi, die hem zijn dictatorschap verweet en een zekere mate van herstel van de democratische instellingen verlangde, werd hij boos, dreigde met geheime dossiers tegen alle aanwezigen, beriep zich op het mooie avontuur van zijn zestig levensjaren dat hij niet zo maar liet afbreken en beweerde tenslotte dat de koning zijn vriend was en hem toch niet zou laten afzetten —

Nog voor Tunis viel, was aan Duitse zijde een plan opgesteld voor het geval de militaire macht in Italië moest worden overgenomen. Bij besprekingen op 19 en 20 mei was ernstig rekening gehouden met een ommezwaai, zelfs onafhankelijk van een vijandelijke invasie; Rommel was aangewezen als leider van het plan-*Alarich*: SS-troepen, onder andere de *Leibstandarte 'Adolf Hitler'* en de *Totenkopf*-divisie, zouden ingezet worden om het fascisme overeind te houden. Naderhand bleken ze echter in Rusland niet gemist te kunnen worden; andere afdelingen moesten bij verrassing de passen naar Italië bezetten. Na de geallieerde landing op Sicilië echter werd Rommel naar de Balkan gezonden en *Alarich* gereduceerd

onaangekondigd binnendringen van de Duitse 'hulptroepen'. Dit laatste viel echter mee: hoewel generaal Ambrosio beweerde dat hij op de Duitsers zou laten schieten, bleek dit een loos dreigement te zijn. En zo konden de Duitse divisies in augustus blijven binnenstromen, zolang het de Italianen niet lukte tot een aanvaardbare regeling met de Engelsen en Amerikanen te komen.

De schuld dat zo'n regeling uitbleef, lag aan beide zijden. De geallieerden wisten niet hoe zwak het fascisme stond, waren politiek onvoldoende voorbereid op Mussolini's val en militair niet bij machte terstond het hele schiereiland te beveiligen. Op 1 augustus hervatten zij de systematische bombardementen

hoewel hij jarenlang antimonarchale boutades gespuid had.

Grandi's motie behaalde 19 stemmen vóór, 7 tegen en 1 onthouding. Toen Mussolini zich op zondagmiddag 25 juli met het stuk naar villa Savoia begaf, scheen hij tamelijk gerust, want voor een totalitair regime is een votum in een adviescollege niet van wezenlijk belang. Victor Emanuel deelde de Duce echter mee dat hij de meest gehate man in Italië was en vervangen zou worden. Buiten gekomen werd hij gearresteerd door carabinieri-officieren. Via enkele tussenstations, waaronder de eilandjes Ponza (bij Napels) en La Maddalena (bij Sardinië), belandde hij tenslotte op de Gran Sasso in de Abruzzes.

tot een Duits-Italiaanse samenwerking zonder de oorspronkelijke nadruk op de politieke maatregelen. Het werd opgenomen in het bredere plan-*Achse* (de militaire bezetting van Italië), waarvan de uitvoering reeds op de avond van 25 juli begon. In een eerste impuls wilde Hitler direct krachtdadig ingrijpen, maar het was onder anderen Kesselring die de Italianen trachtte te redden door Hitlers wraaklust met bedachtzame tegenspraak in te tomen. Er waren nog andere oorzaken die de verwachte bezetting vertraagden: enerzijds moest toch rekening worden gehouden met de herhaalde verzekeringen van Badoglio dat Italië de oorlog aan Duitse zijde voortzette; anderzijds bestond er enige vrees voor Italiaans verzet tegen het

op Italiaanse steden. Badoglio moest tot mondeling contact met hen zien te komen; omdat de Duitsers de codes kenden, waren telefonische of telegrafische onderhandelingen uitgesloten. Toen generaal Castellano als afgevaardigde van Badoglio op 4 augustus in Lissabon en Tanger arriveerde, bleek dat Italië niet het recht kreeg wensen te uiten. De geallieerden bleven bij hun eis van een onvoorwaardelijke overgave, terwijl de Italianen eigenlijk van bondgenoot wilden wisselen, om te zijner tijd bij de vrede een betere positie in te nemen. De verwarring werd nog groter toen Badoglio, die niets meer van zijn eerste afgezant hoorde, een nieuwe onderhandelaar zond: generaal Zanussi, adjudant van de stafchef van het leger,

Roatta. Toen hij in Lissabon verscheen, was generaal Castellano juist afgereisd met de tekst van de voorlopige wapenstilstand. Niettemin vroeg ook Zanussi belet bij de geallieerde militairen. Inmiddels was te Quebec op 26 augustus de tekst voor de definitieve capitulatie opgesteld en kreeg hij die van de Britse ambassadeur ter inzage. Terstond protesteerde Zanussi tegen het ontbreken van het recht op Italië's samenwerking met de geallieerden. Eisenhower, die Roatta voor pro-Duits hield en bijgevolg ook diens adjudant wantrouwde, vreesde dat kennis van de hardere formules van het definitieve stuk de Italianen ervan zou afhouden te capituleren wanneer de geallieerde landing plaatsvond en verbood aan

echter was de onzekerheid niet voorbij: de Italiaanse militairen namelijk oordeelden hun potentieel te zwak om Rome met succes te verdedigen tegen de gestadig in sterkte groeiende Duitsers, te meer omdat alles erop wees dat de geallieerde hoofdmacht bij Napels zou landen. Badoglio zegde de wapenstilstand dan ook op, omdat zijns inziens Rome toch verloren zou gaan. Eisenhower nam een groot risico door de Amerikaanse generaal Maxwell Taylor naar Rome te zenden om onder het oog van de Duitsers Badoglio te bedreigen met harde maatregelen tegen land en regering. Noodgedwongen moest de maarschalk toch op 8 september de capitulatie van zijn land bekendmaken. De koninklijke familie vluchtte de

tekst een beetje hadden gewijzigd, begonnen de Italianen te chicaneren over hun vloot, die als enig deel van de krijgsmacht nog bruikbaar was en naar Malta was gevlucht. Zij meenden dat dit geen overgave inhield, maar samenwerking met de geallieerden. Nogmaals moest hun uitgelegd worden dat de onvoorwaardelijke overgave onontkoombaar was, vooral omdat Stalin een deel van de vloot als krijgsbuit opeiste. Het was 17 november geworden voor de wapenstilstand een voldongen feit was geworden.

Op de hele gang van zaken is veel kritiek mogelijk. Geen van de partijen was op alle eventualiteiten voorbereid, doch de Duitsers nog het meest. De coup tegen Mussolini was geïmpro-

Zanussi de voorwaarden van Quebec mee te geven. Daarmee was diens rol uitgespeeld. Op 31 augustus vloog generaal Castellano, naar Cassibile op Sicilië — nog niet om een wapenstilstand te tekenen, maar om een landing ten noorden van Rome te vragen teneinde koning, regering en Vaticaan te kunnen beschermen. De geallieerden verklaarden zich bereid een luchtlandingsdivisie in te zetten, mits de Italianen de vliegvelden rondom Rome openhielden, en daarna werd op 3 september eindelijk een voorlopige wapenstilstand ondertekend. Bekendmaking van dit feit zou pas geschieden als de geallieerde landing kon plaatsvinden met de relatief geringe middelen die Eisenhower daarvoor ter beschikking had. Nog

De wapenstilstand wordt getekend. Van links naar rechts: generaal Smith, commodore Dick, generaal Rookes, kapitein Haan, generaal Castellano met daarachter generaal Strong en rechts de ambtenaar Montenari.

volgende dag met een deel van de regering naar Brindisi. Omdat ze daarmee Rome in de steek liet, verspeelde ze met deze vlucht voor de Duitsers de toch al matige goodwill die zij bij het volk bezat.

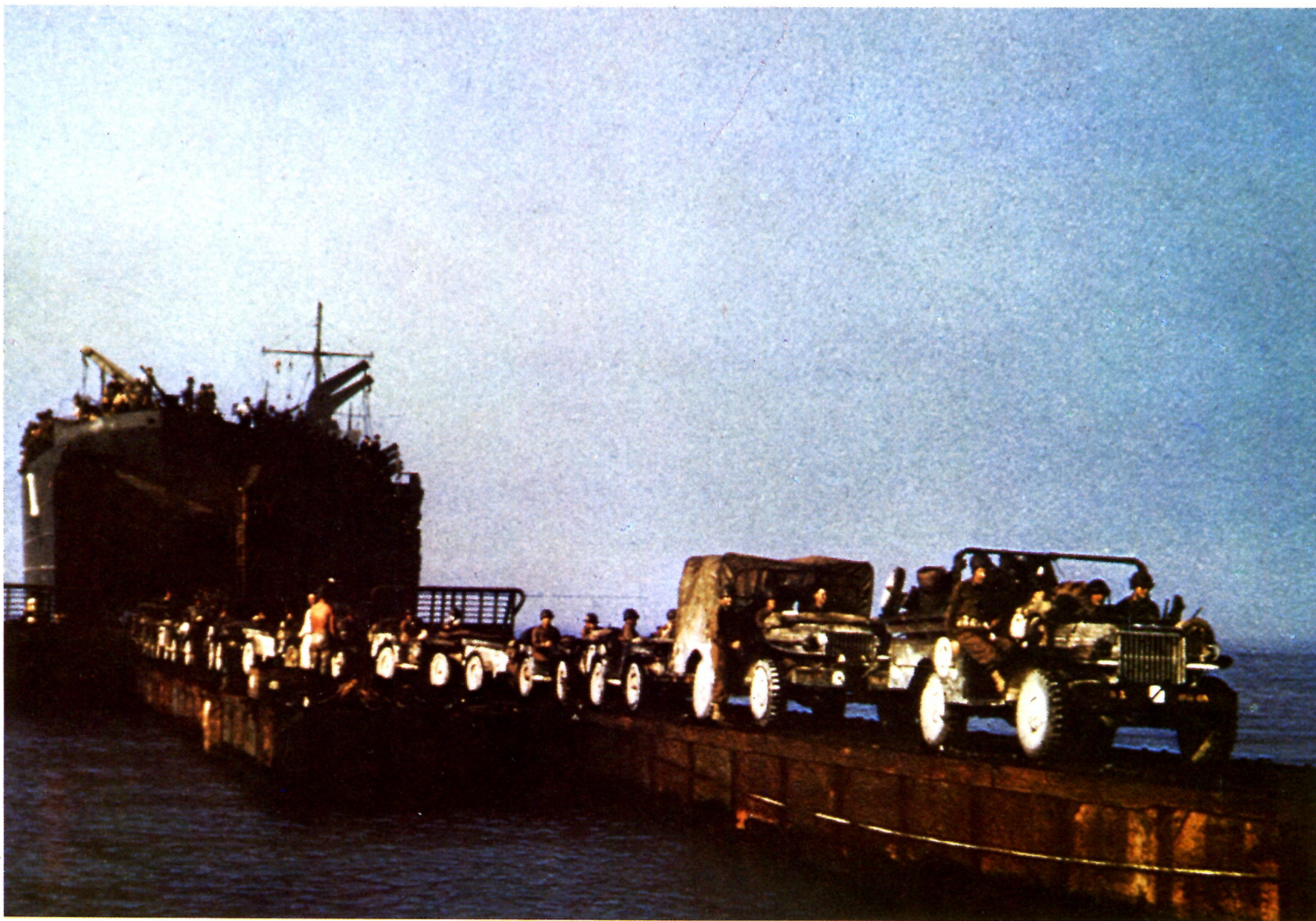
Op 29 september ging Badoglio naar Malta om de definitieve wapenstilstand te tekenen, waarbij hij wederom probeerde onder de onvoorwaardelijke overgave uit te komen. Toen de overwinnaars na enig heen-en-weer-gepraat de

viseerd en bevatte geen plannen voor de verdere afwikkeling van de militaire en politieke situatie (de soldaten buiten het land werden in de steek gelaten). De geallieerden waren vervuld van wantrouwen tegen Italië — Churchill zelfs rondt rancuneus wegens de verraderlijke rol die Mussolini volgens hem in de Middellandse Zee tegenover het Britse Imperium had gespeeld — en te veel gebonden aan de voorbereiding van het tweede front in Frankrijk om van Italië een primair front te maken. Zij verzuimden daarmee de kans op het tijdig afsnijden van heel Midden- en Zuid-Italië. Bovendien werden zij bij hun plannen belemmerd door de formule van de onvoorwaardelijke overgave.

DE LANDINGEN BIJ SALERNO EN TARENTE

STERVEN VOOR NAPELS

RUTGER DINGER

U.S. Army

Op 3 september 1943, op de dag af vier jaar nadat Engeland aan Duitsland de oorlog had verklaard, openden de geallieerden voor het eerst een front op het Europese continent; voor het eerst ook werd een van de Asmogendheden rechtstreeks op haar grondgebied op het vasteland aangevallen: het Britse 8e leger onder generaal Montgomery zette die dag voet aan wal bij Reggio di Calabria in het uiterste puntje van de teen van Italië. Deze invasie onder de codenaam *Baytown* was onderdeel van een plan Italië uit de oorlog te werken, waartoe Roosevelt en Churchill hadden besloten op hun conferentie te Casablanca in januari van dat jaar.

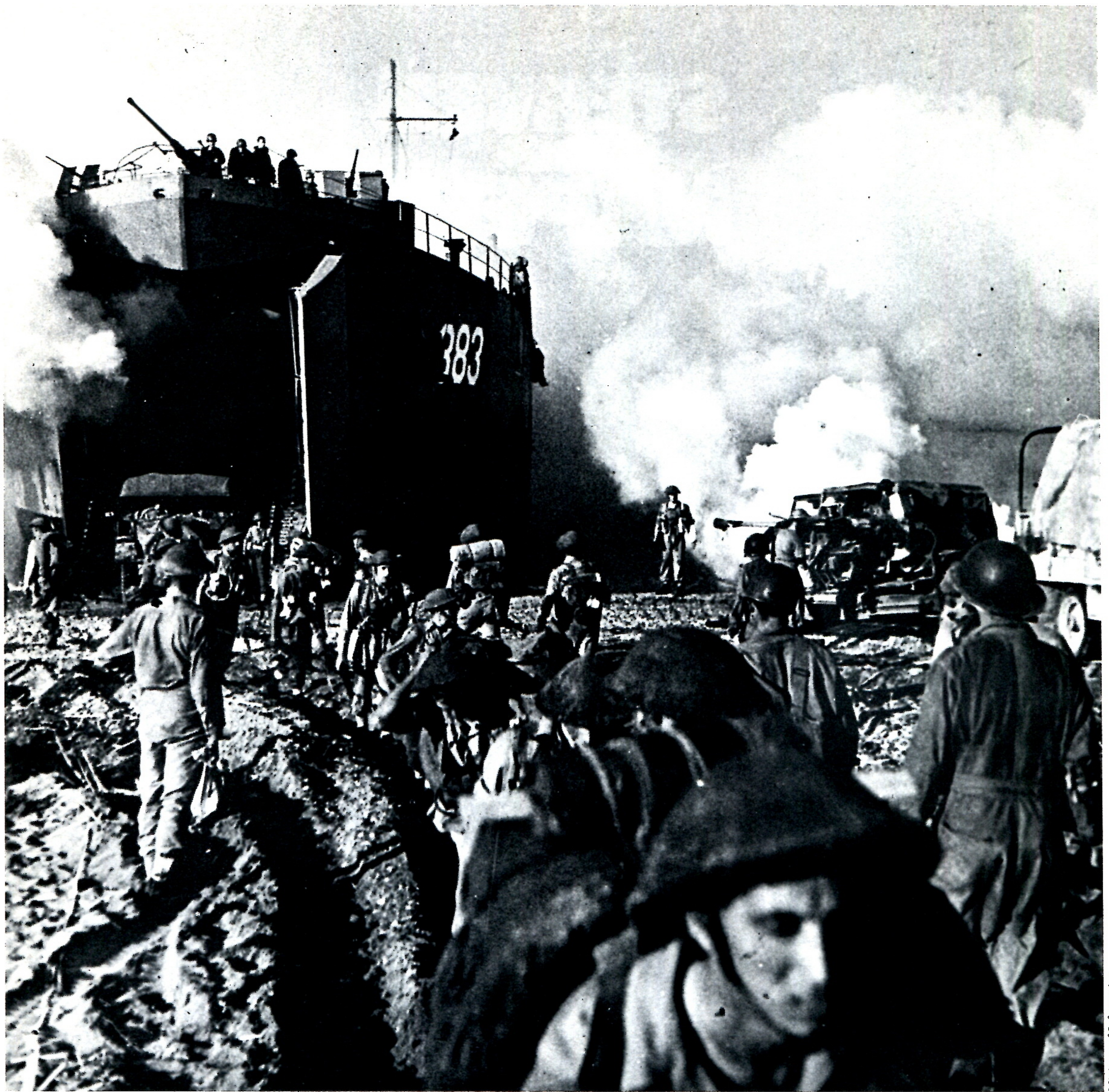
Tot 16 augustus, de dag voor Sicilië in gealli-

In de baai van Salerno rijden kleine voertuigen via pontons het strand op, nadat infanterietroepen dit van Duitsers had 'gezuiverd' en de genie gelegenheid had gehad deze tijdelijke kade aan te leggen.

eerde handen viel, was het onzeker waar de geallieerde aanval op Italië zou beginnen. Toen besloot generaal Eisenhower, de opperbevelhebber in het Middellandse-Zeegebied, dat operatie-*Baytown* zou doorgaan als begin van een aanval op meer fronten tegen Italië. De beslissing over het tijdstip waarop *Baytown* zou beginnen, liet hij echter over aan zijn plaatsvervanger, generaal Alexander. Diezelfde dag besloot Eisenhower ook dat de gealli-

eerden op 9 september zouden landen bij Salerno, vijftig kilometer zuidelijk van Napels en bij Tarente in de hiel van Italië; deze operaties waren voorbereid onder de codenamen *Avalanche* en *Slapstick*.

Mussolini was al op 25 juli afgezet en de nieuwe Italiaanse regering voerde onderhandelingen met de geallieerden over een capitulatie. Het plan was de onvoorwaardelijke overgave van Italië wereldkundig te maken op 8 september, de dag voor de landingen bij Salerno en Tarente. Op die achtste september zouden ook luchtlandingstroepen bij Rome worden neergelaten om het te doen voorkomen alsof de Italiaanse regering daarvoor was gezwicht. Met dat al zouden de Duitsers moeten

Ministry of Information

vechten in een land waarvan de bevolking hun vijandig gezind zou zijn; gecapituleerde Italiaanse troepen zouden als guerrilla's achter het front kunnen opereren.

Generaal Alexander had de dag na Eisenhowers beslissing tot operatie-*Baytown* aan Montgomery opdracht gegeven deze invasie uit te voeren op 30 augustus, tien dagen voor *Avalanche* en *Slapstick*, maar de overwinnaar van El Alamein vroeg en verkreeg uitstel. Hij maakte er bezwaar tegen dat hem bij de voorbereidingen van *Baytown* nog steeds niet duidelijk was geworden wat het doel van zijn onderneming was; moest hij in Calabria blijven, doorstoten in de richting van Napels of naar Tarente? Voorts vond hij dat hem te weinig

landingsvaartuigen ter beschikking stonden; een deel ervan had hij moeten afstaan om de invasie bij Salerno mogelijk te maken. Toen Montgomery op 20 augustus tekst en uitleg van Alexander kreeg (hij moest steun geven aan *Avalanche*, dus doorstoten naar Napels), kon hij naar zijn idee niet eerder dan op 3 september tot de aanval overgaan. De marine meende echter niet eerder dan 5 september gereed te kunnen zijn en dat was rijkelijk laat om tijdig in Napels aan te komen. Eisenhower stuurde admiraal Cunningham naar Sicilië om de *Royal Navy* te bewegen alles op alles te zetten teneinde de invasie op 3 september te laten uitvoeren. Zijn missie slaagde. Montgomery kon dus op de 'verjaardag van de

oorlog' zijn invasie op het vasteland beginnen. Ondanks alle bezwaren van Montgomery verliepen de landingen bij Reggio di Calabria goed, maar toen de troepen in noordelijke richting opmarcheerden, kwamen de moeilijkheden: de Duitse troepen maakten een goed gebruik van vertragingstactieken, waarvoor het landschap van Zuid-Italië ideaal bleek. De Britse voertuigen kwamen op de slechte wegen slechts moeizaam vooruit en liepen veel mankementen op, wat vertragingen opleverde. De Britse stafchef, Alan Brooke, moest Montgomery zelfs tot spoed manen, wilde hij nog van dienst kunnen zijn bij *Avalanche*. Intussen was het 9 september geworden. Bij Tarente landden 3600 man van de Britse 1e luchthandings-

divisie. Zij kwamen per schip, want er was een tekort aan transportvliegtuigen. Volgens de Italiaanse vredesonderhandelaars zouden er in de hiel van Italië nauwelijks Duitse troepen zijn, hoewel de geallieerden juist daar veel troepen verwachtten in verband met de strategische ligging ten opzichte van Joegoslavië. De Britten kwamen op de kade van Tarente aan. Er bleken geen Duitsers te zijn. Twee dagen later waren ze in Brindisi zonder vijandelijke troepen te hebben gezien. Vanaf die dag ging het echter langzaam. De tegenstand was van dezelfde aard als Montgomery in Calabria ondervond. (Bari kon pas op 22 september in geallieerde handen vallen door er een landingsoperatie uit te voeren.)

Bij Salerno zou het vanaf 9 september moeilijker worden dan bij Tarente. De opdracht was Napels binnen dertien dagen te bezetten en Italië van west naar oost doormidden te delen. Deze invasie zou kunnen slagen door Italië's capitulatie en door Montgomery's tijdige opmars.

Salerno lag nog net binnen het vliegbereik van geallieerde jachtvliegtuigen; het geschiktste vliegtuigtype, de Spitfire, kon hooguit een half uur luchtsteun verlenen en moest dan ijlings gaan bijtanken op bases op Sicilië. De luchtmacht kon toezeggen in elk geval op de dag van de invasie continu met zesendertig vliegtuigen boven het strand te vliegen. Voor het overige kon men in Salerno niet op tijdige steun vanuit Sicilië rekenen; het front lag te ver van Sicilië om manschappen erheen te vervoeren als het plotseling ineen zou storten. De invasie kon alleen in de nachten tussen 7 en 11 september worden uitgevoerd. Dan kwam de maan laag op, zodat de landingsvloot het strand onopgemerkt kon naderen en de invasietroepen hun bruggehoofden konden vestigen bij een natuurlijke nachtverlichting. Zou de operatie niet in een van deze nachten worden uitgevoerd, dan was een uitstel van maanden

Links: infanterietroepen gaan aan land bij Salerno. Vanaf de kust van Noord-Afrika hebben zij via het eiland Sicilië de overtocht gemaakt in het landingsvaartuig op de achtergrond en ze gaan nu een onzekere toekomst tegemoet.

Rechts: in Zuid-Italië brengen Duitsers een mortier in stelling op de binnenplaats van een huis. Vanuit dit punt willen zij de landingstroepen bestoken en hun beletten verder op te rukken. Op den duur bleek ook hun tegenstand te gering.

niet denkbeeldig met alle risico's van een herstel van de Duitse troepenmacht in Italië. De invasie moest dus doorgaan, ook al schoot Montgomery in de voet van Italië niet of nauwelijks op.

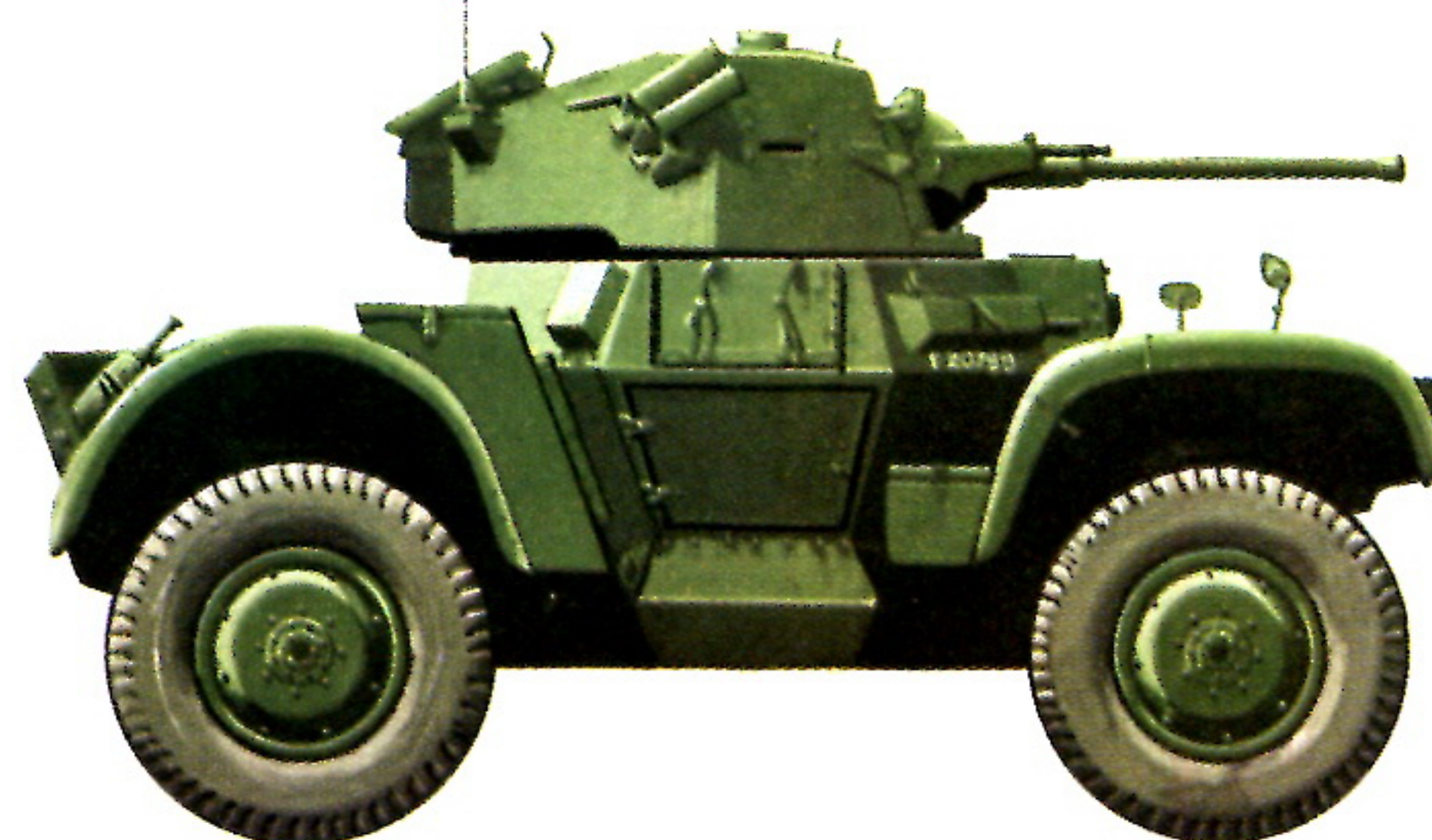
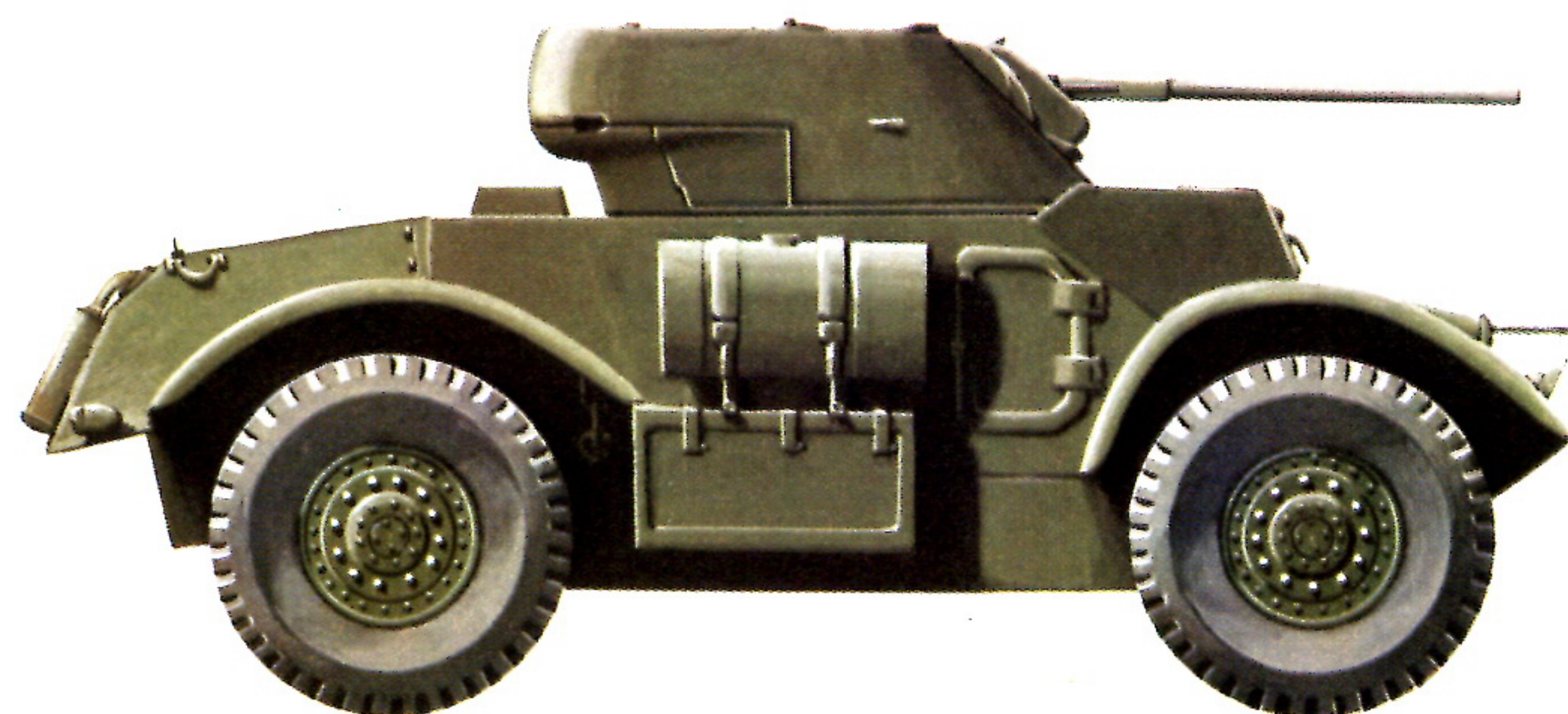
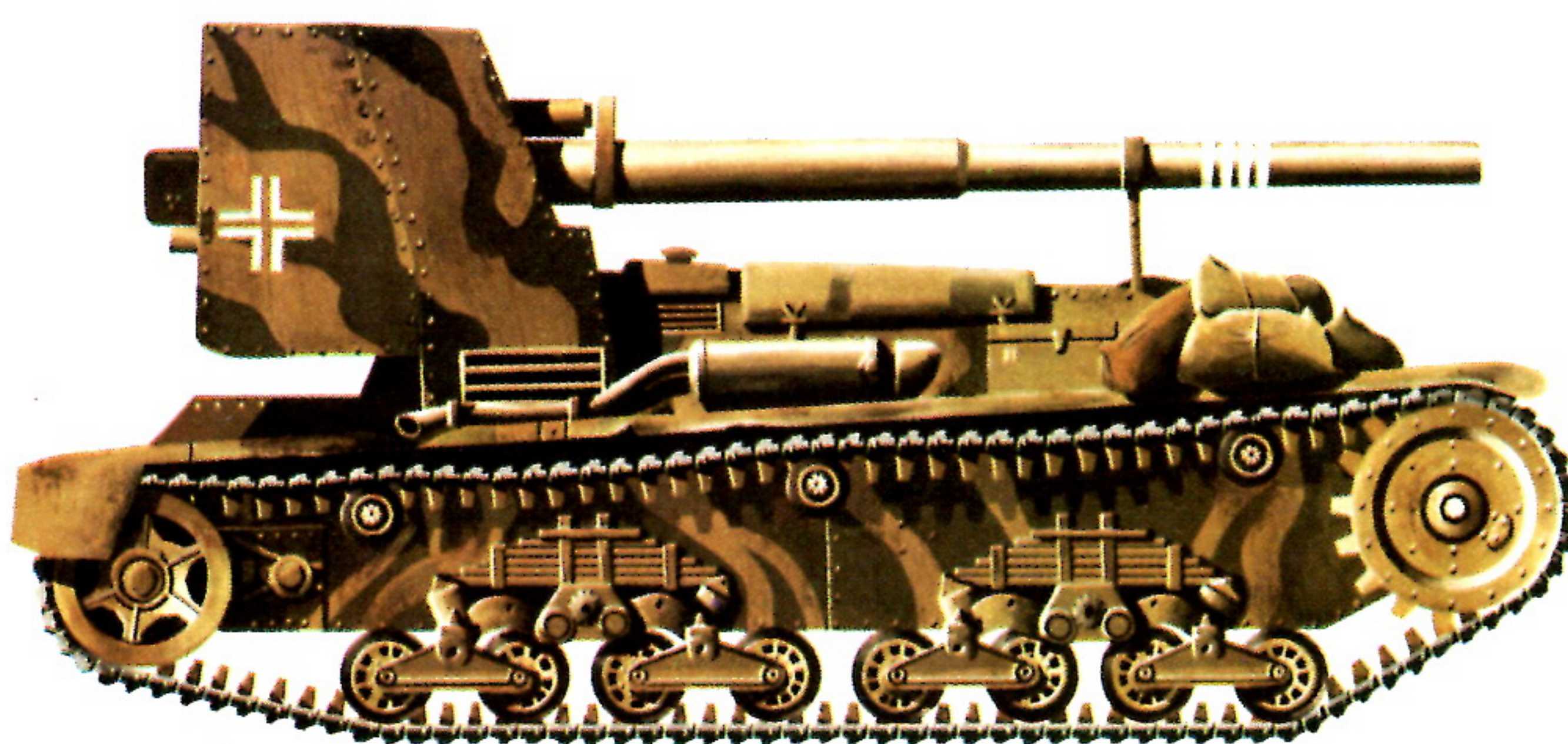
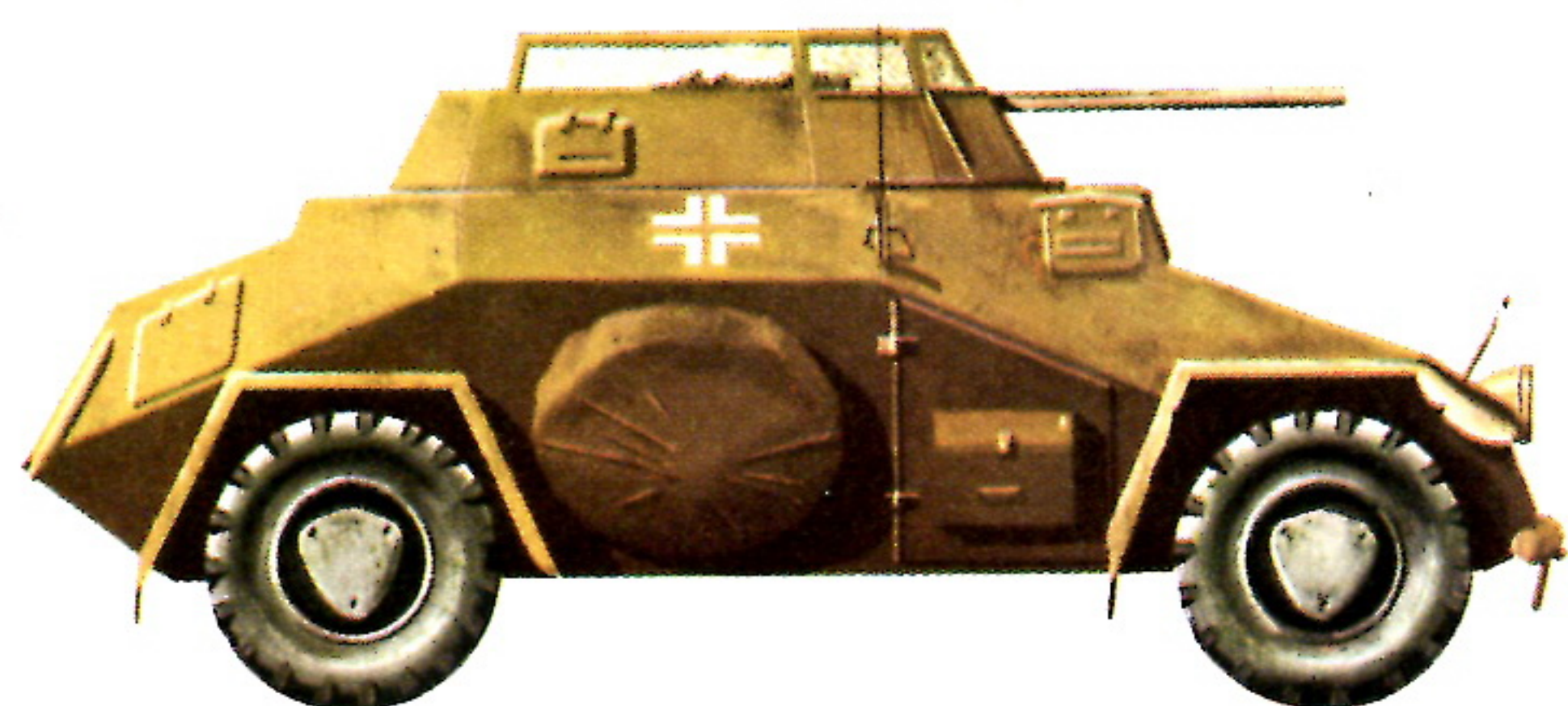
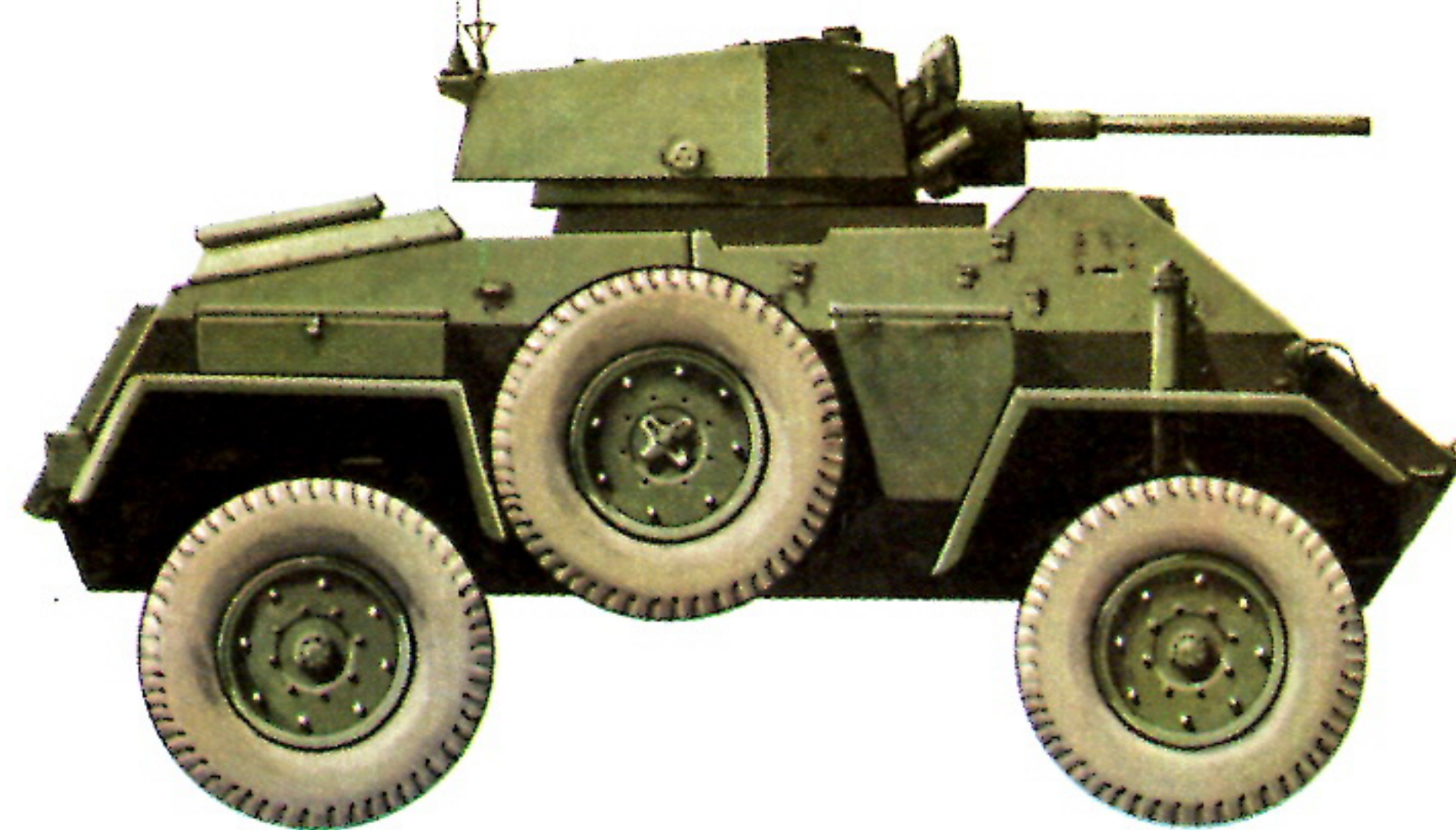
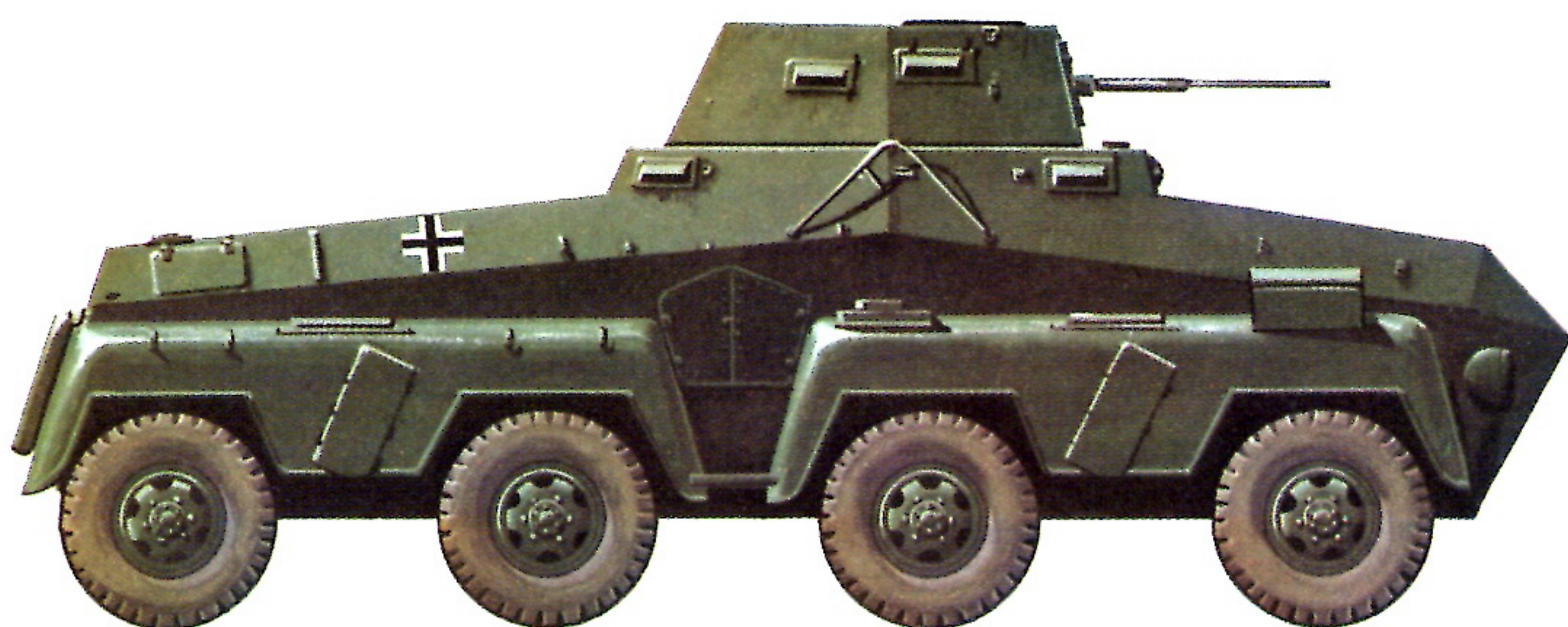
Operatie-*Avalanche* werd uitgevoerd door het Amerikaanse 5e leger, dat pas in januari van dat jaar was opgericht in Noord-Afrika; het was bedoeld als trainingscentrum voor amfibische operaties. Luitenant-generaal Mark W. Clark was bevelhebber sinds de oprichting. Dit leger bestond niet alleen uit twee Amerikaanse divisies en een regiment *Rangers* (Amerikaanse commandotroepen), maar was voor dit doel versterkt met twee Britse divisies van Montgomery's 8e leger en een eenheid

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Britse commando's. Tijdens *Avalanche* werden 25.000 Amerikanen en 30.000 Britten aan land gezet. Zij vonden 20.000 man Duitse troepen direct tegenover zich en nog eens 100.000 man verder in het achterland van Italië. Het landingsgebied lag tussen Amalfi en Agropoli aan de Golf van Salerno, een kuststrook van ongeveer zestig kilometer lengte. De Britse 46e divisie had veel gevechtservaring en de 56e divisie had slechts enkele dagen gevochten in Tunesië. Enkele commando-eenheden en de 7e pantserdivisie als *follow-up* completeerden deze Britse strijdmacht. Het Amerikaanse aandeel bestond uit de 36e en de 45e divisie; de eerste had geen gevechtservaring en was pas sinds begin 1943 in Noord-Afrika, de tweede

had al aan de landingen op Sicilië deelgenomen. Zij bestonden respectievelijk uit een eenheid van de *Texas National Guard* en een eenheid van de *National Guard* van de staten Arizona, Colorado, Nieuw Mexico en Oklahoma. De dag voor de invasie had Eisenhower via de radio de capitulatie van Italië bekendgemaakt. De troepen op zee juichten bij het horen van dit nieuws: de weerstand van de Duitse troepen leek bij voorbaat al gebroken. Inderdaad verliepen de landingen vlot. De troepen stuitten op het strand nauwelijks op tegenstand; alleen schalde op sommige plaatsen uit luidsprekers de oproep tot overgave: 'Come on in and give up. You're covered.' De aanval kwam niet helemaal als verrassing.

Linksboven: de beste Duitse pantserauto (beter dan zijn geallieerde tegenhangers) is de SdKfz. 231 geweest met zijn aandrijving op alle wielen en grote wendbaarheid. Hij is gedurende de gehele oorlog op alle fronten ingezet. Bewapening: een 20 mm-kanon en een mitrailleur; snelheid: 100 km per uur.

Rechtsboven: al vroeg in de oorlog verscheen de Britse Humber-pantserauto op alle fronten en thans wordt hij nog in het Midden-Oosten gebruikt. De bewapening bestond uit een 37 mm-kanon en een mitrailleur; de snelheid was 85 km per uur.

Linksmidden: evenals de linksboven afgebeelde SkKfz. 231 was de SdKfz. 222-pantserwagen een voertuig dat de Duitsers gedurende de gehele oorlog hebben gebruikt, ook aan het front in Italië. De bewapening bestond uit een 20 mm-kanon en een mitrailleur; de snelheid bedroeg 75 km per uur.

Rechtsmidden: de Italiaanse Semovente 90/53 was oorspronkelijk ontwikkeld als tankjager, maar is later als gemechaniseerd artillerievoertuig gebruikt. Na 1943 namen de Duitsers de meeste exemplaren over. De bewapening bestond uit een 90 mm-kanon.

Linksonder: de Amerikaanse 'Staghound'-pantserauto is vooral door de Canadezen en Britten gebruikt. Na 1942 werd hij op alle fronten in Europa ingezet; ook nu nog wordt hij in het Midden-Oosten gebruikt. De bewapening: een 37 mm-kanon en twee mitrailleurs; de snelheid: 100 km per uur.

Rechtsonder: de Britse Daimler-pantserwagen bewees in Noord-Afrika goede diensten, maar werd op de fronten in Europa gehinderd door het terrein. De bewapening bestond uit een 40 mm-kanon en een mitrailleur en de snelheid bedroeg 80 km per uur.

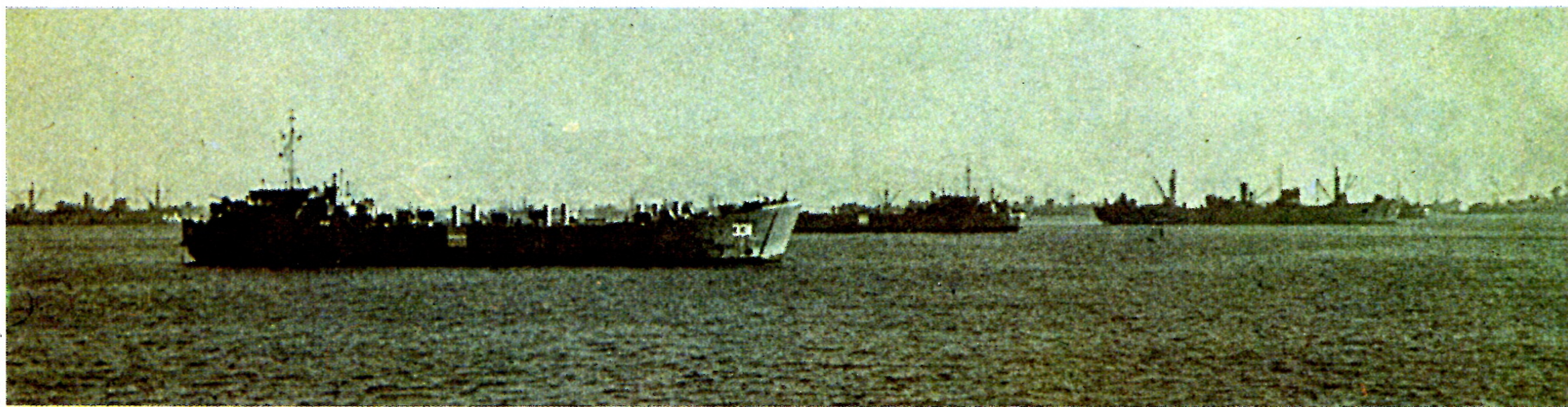
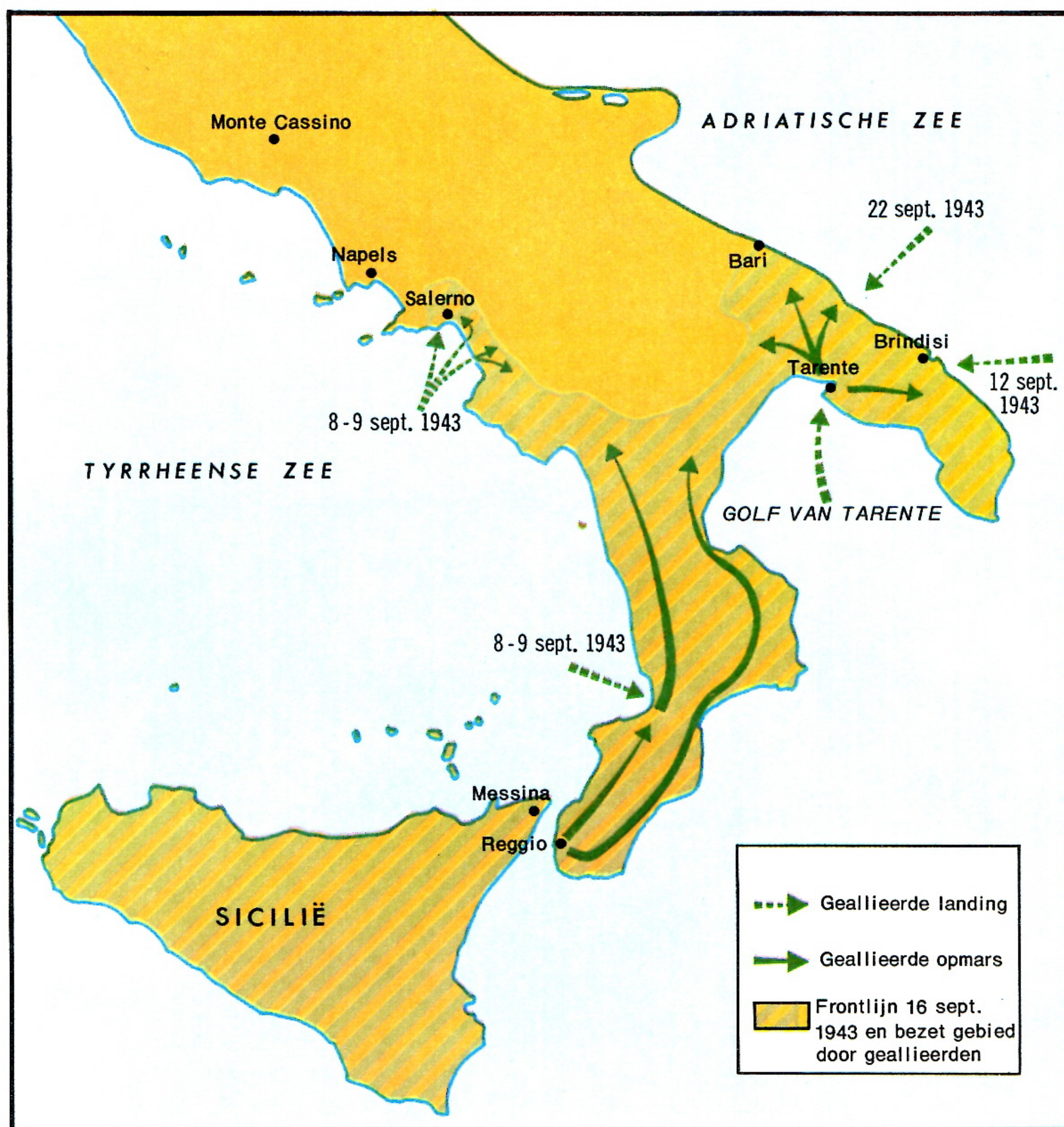
Tegen zonsopgang werden de zware wapens aan land gebracht onder grote moeilijkheden; sommige Dukws kwamen juist op tijd om met hun lading 105 mm-houwitser Duitse tankaanvallen te keren. Op de brug van de 'Ancon', het vlaggeschip van de invasievloot, kregen generaal Clark en vice-admiraal Hewitt gedurende lange tijd geen idee hoe het er op het strand toeling. Invasietroepen stroomden aan land, maar radiocontact bleef schaars door het uitvallen van apparatuur. Ook werden verbindingen overstemd door het aanhoudende lawaai van het schieten aan weerszijden. De troepen stootten echter langzaam landinwaarts door.

De tweede dag bleek de tegenstand in de Britse sector groot. Amerikanen en Britten waren aan weerszijden van de rivier de Sele geland en probeerden elk naar de rivieroever op te rukken. De Amerikanen konden ondertussen doorstoten naar Altavilla en Ogliastro. Daar kwamen zij tot stilstand; Duitse tanks waren bij de *Ponte Sele* samengetrokken, een belangrijke brug over deze rivier in de hoofdweg van Napels naar het zuiden. Om deze brug is enkele dagen gevochten, evenals om het bezit van een tabaksfabriek elders waar de Duitsers zich hadden verschanst.

De Duitsers hadden kennelijk het plan een

Rechts: toen de geallieerden de kritieke fase van de landingen bij Salerno te boven waren gekomen, hadden zij van Zuid-Italië het op deze kaart gearceerde deel in handen.

Onder: enkele landingsvaartuigen die bij Salerno werden ingezet. Zij hebben manschappen en materieel aan wal gezet en ondernemen nu de terugtocht naar hun bases in het Middellandse-Zeegebied.

VAREN DOOR DE HEL

Langzaam brak de dageraad door mist en rook heen. Tussen de flarden door werden de bergen zichtbaar; ik herinner me nog de gulzige verrukking waarmee ik, na twee jaar te hebben doorgebracht in de zandvlakten van de Afrikaanse woestijn, mijn blikken hechte aan de getande bergrug van de Apennijnen. We zigzagden nu naar het strand toe in een poging de sinistere, zwarte mijnen te ontwijken, die als grote visseieren op de golven dansten, nadat ze door de

begeleidende mijnenvegers van de zeebodem waren losgemaakt. We zaten midden in het granaatvuur. Voor ons kapseisde een landingsvaartuig met tanks en verdween langzaam in de golven. Een torpedobootjager die te hulp snelde, onderging hetzelfde lot. De hel barstte los. De kapitein van het landingsschip achter ons werd door een voltreffer van de brug gemaaid. Nu waren wij aan de beurt; de vuurstoten kwamen met een feilloze precisie en sloegen waterzuilen over ons heen toen we bliksemsnel van koers veranderden. De mannen lagen plat op het dek

of hadden dekking gezocht in het ruim. De vaartuigcommandant en de brigadeaanvoerder wisselden elkaar af op de brug en maakten de gebruikelijke grappen; met veel ceremonieel overhandigden ze elkaar telkens de helm die ze samen moesten delen. Eindelijk pinkelde er een lichtje op het strand; de commandant zette de telegraaf op 'volle kracht vooruit' en we kwamen veilig en wel op het strand.

(Uit: 'Still time to die', door Sir Mortimer Wheeler — Michael Joseph, 1955)

wig te drijven tussen de Britse en Amerikaanse troepen, daartoe in de gelegenheid gesteld door een overmacht aan mensen en materiaal in het achterland. Generaal Clark begon zich verlaten te voelen: aan zo'n aanval viel nauwelijks het hoofd te bieden, vooral omdat de Italianen apathisch bleven en niet de zijde van de geallieerden kozen.

Op de vijfde dag na de invasie (13 september) werd de situatie werkelijk kritiek. Het gevaar van een Duitse doorbraak werd steeds groter; de geallieerden hadden toen slechts een strook land van hooguit twintig kilometer breed en zestig kilometer lang in handen. Zeker, Salerno was gevallen en er waren reservetroepen en materieel vanuit Sicilië onderweg, doch niet

landing uitvoert op ons bruggehoofd en ik wil dat dit vannacht gebeurt. Dit is noodzakelijk.' Hij voegde er nog enkele details aan toe, zodat Ridgway kon begrijpen waarom dit *a must* was. De piloot bereikte met deze brief Sicilië, bemerkte dat Ridgway juist per vliegtuig was vertrokken en liet de verkeerstoren het bericht doorgeven dat er een belangrijke brief van generaal Clark binnengekomen was. Ridgway keerde direct terug, las de brief en stuurde de piloot enkele uren later terug met een brief waarin simpel stond: 'Can do.'

Ridgway seinde later op de dag naar Clark: 'Uiteraard zullen uw grond- en zeestrijdkrachten bevel moeten krijgen vannacht niet te schieten. Voor succes van mijn landing is

Precies om middernacht hoorden de mannen op het strand vliegtuigen naderen, zij het uit de verkeerde richting. De Duitsers hadden juist dat moment uitgezocht voor een lucht-aanval. Vijf minuten lang daverden zij boven het strand en wierpen zij hun bommenlast af. Maar van geallieerde zijde werd geen schot gelost. 'We zaten er maar en namen het', schreef Clark later.

Weer vijf minuten nadien, tien minuten na de afgesproken tijd, kwamen Ridgway's troepen en landden de eerste mannen van het 504e parachutistenregiment. De crisis was voorbij: met hen kon de kloof tussen de Britse en Amerikaanse troepen worden gedicht, voor de Duitsers een wig konden drijven. Mont-

gearriveerd. De enige reddingsmogelijkheid was het inschakelen van de Amerikaanse 82e luchtlandingsdivisie van generaal-majoor Ridgway. Deze had oorspronkelijk op 8 september bij Rome moeten landen, maar op aanraden van de Italiaanse vredesonderhandelaars was dit plan op het laatste moment afgelast, omdat het de geallieerden geen voordeel zou opleveren. Clark hoorde pas op 11 september dat 'Rome' niet was doorgegaan, doch hij besliste pas op de dertiende gebruik van deze troepen te maken. Hij liet Ridgway per vliegtuig een brief brengen. 'Ik wil dat u deze brief beschouwt als een bevel', schreef Clark. 'Ik weet hoeveel tijd er nodig is om een landing voor te bereiden, maar dit is een uitzondering. Ik wil dat u een

Apathisch kijken inwoners van Resina toe hoe de geallieerden hun zwaar gehavende stad binnentrekken. Dit laatste bolwerk voor Napels werd zwaar gebombardeerd en beschoten om het van Duitsers te zuiveren.

strengere controle op uw luchtdoelgeschut essentieel.' Ridgway doelde op het beschieten van luchtlandingstroepen door de eigen vloot en invasietroepen, zoals dat twee maanden tevoren was voorgevallen tijdens de landing op Sicilië. Clark wist dat ook en gaf daarom bevel die nacht vanaf 12 uur niet meer te schieten op vliegtuigen. Hij zond zelfs staf-officieren naar elke batterij om er zeker van te zijn dat het bevel zou worden opgevolgd.

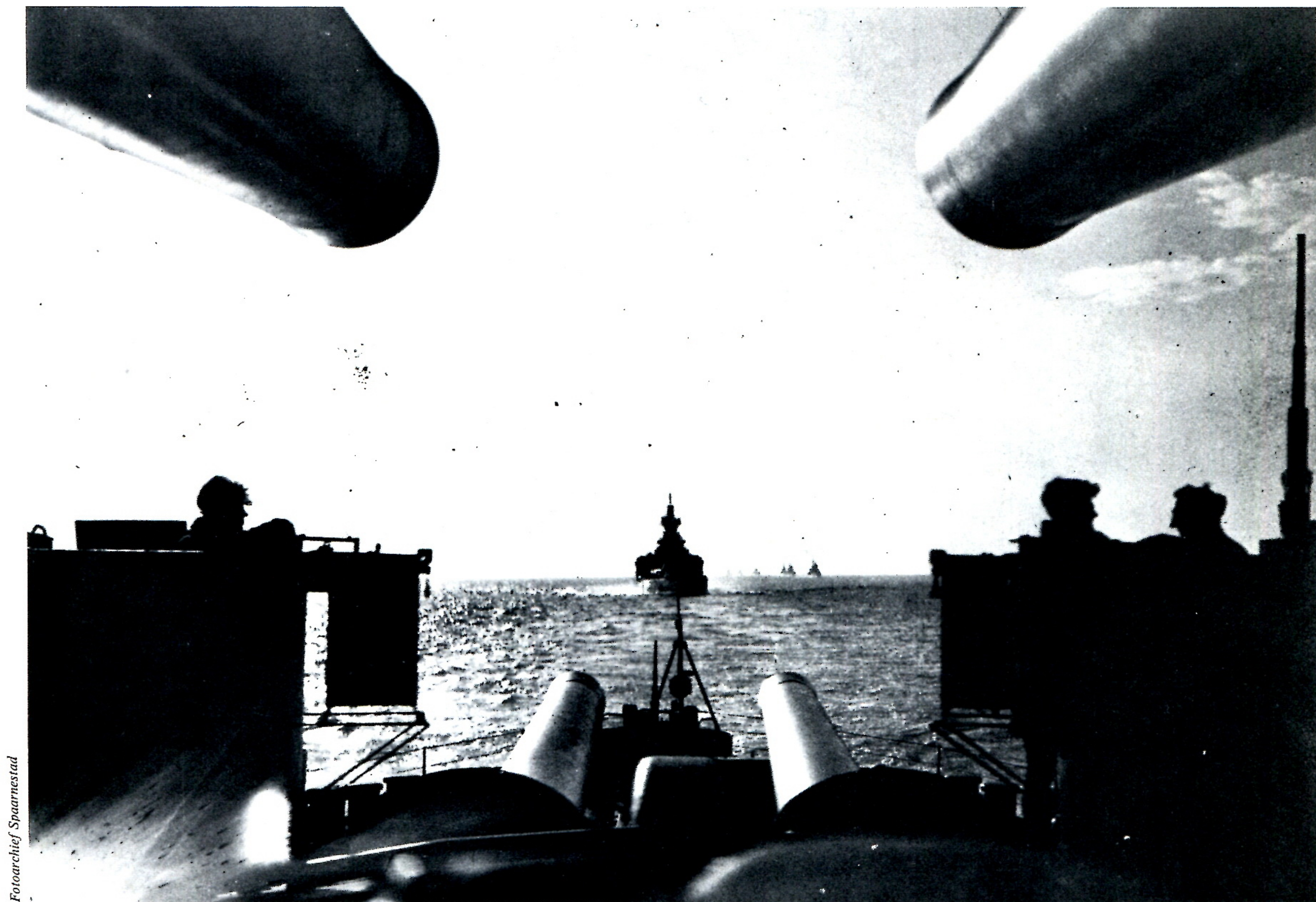
gomery's troepen naderden nog steeds niet, maar waren nu niet meer nodig, dank zij deze noodmaatregel.

Op 16 september, drie dagen na de crisis, legde de eerste patrouille van Montgomery's leger contact met de Amerikaanse strijdkrachten. Weer vier dagen later schreef Montgomery aan Clark dat de Amerikanen de Britse troepen konden zien, als zij boven hun zuidelijke flank een verkenningsvlucht zouden uitvoeren. Pas op 22 september ontmoetten Clark en Montgomery elkaar. Zij hadden toen al een dag in Napels moeten zijn als *Avalanche* volgens de plannen verlopen was. Het zou echter nog tien dagen duren voor de geallieerden Napels bereikten.

DUITSE TEGENMAATREGELEN
IN ITALIË

GROTE BROER GRUPT IN

F. W. DEAKIN

Fotoarchief Spaarnestad

Op 8 september 1943, kort na 5 uur 's middags, hoorde generaal Alfred Jodl, de chef-staf van de Duitse *Wehrmacht*, dat de geallieerde radio namens generaal Eisenhower het nieuws van de Italiaanse capitulatie had omgeroepen. Teneinde bevestiging van dit bericht te krijgen, stelde hij zich onmiddellijk telefonisch in verbinding met de bevelhebber van de Duitse legergroep zuid, veldmaarschalk Albert Kesselring, die zich op zijn hoofdkwartier te Frascati bij Rome bevond. Dit was juist door de geallieerden gebombardeerd en beschikte nog slechts over één enkele telefoonlijn met Berlijn. Toen Kesselring de Italiaanse chef-staf, generaal Mario Roatta, aan de telefoon kreeg, dementeerde deze het bericht op geëmotioneer-

Vanaf het Britse slagschip 'Warspite' werd deze foto gemaakt van de 'Valiant' met op de achtergrond een Italiaans smaldeel dat door beide schepen naar Malta werd gebracht en daar tot na de oorlog bleef.

de wijze. Maar binnen twee uur kreeg de Duitse ambassadeur te Rome, Rudolf Rahn, van de Italiaanse minister van buitenlandse zaken zonder omwegen te horen dat de Italiaanse regeringsleider, maarschalk Badoglio, 'zich, gezien de hopeloze militaire situatie, gedwongen had gezien om een wapenstilstand te verzoeken.'

In de vroege ochtend van de negende september ontving Hitler een persoonlijk telegram van

Badoglio dat in dezelfde termen was vervat. Dit bericht markeerde het formele einde van het in oktober 1936 ondertekende Asverdrag, het verbond tussen nazi-Duitsland en het fascistische Italië.

Intussen was de Duitse militaire bezetting van Italië reeds grondig voorbereid en vastgelegd in het plan-*Achse* dat op 1 augustus zijn definitieve vorm had gekregen. Legergroep west zou de Italiaanse bezettingsmacht in Zuid-Frankrijk ontwapenen en zich meester maken van de Italiaanse bases langs de kust; legergroep b zou onder Rommel de bedreigde sectoren Genua-Livorno en Venetië-Triëst bezetten plus de Apennijnenpassen tussen Livorno en Ancona. Het Noorditaliaanse territorium van

de Alpen tot de Apennijnen en van de Tyrheense tot de Adriatische Zee zou aldus een compacte en beveiligde militaire zone vormen. Kesselring, met legergroep zuid, zou de oorspronkelijke commando-operatie ter bevrijding van Mussolini voor zijn rekening nemen, indien althans de verblijfplaats van de Duce kon worden opgespoord. Hij zou ook verantwoordelijk zijn voor de evacuatie van de Duitse garnizoenen op Sardinië en Corsica; na de terugtrekking van de Duitse troepen op Sicilië te hebben gedekt zou hij bovendien twee van zijn pantserkorpsen contact laten maken met Rommel, teneinde een verdedigingslinie dwars door Noord-Italië tot stand te brengen. De voorbereiding van operatie-Achse had in

hun activiteiten in Italië, allereerst op Sicilië, zouden erop gericht zijn, ter ondersteuning van hun plannen op de Balkan, bases te bemachtigen, hetzij vliegvelden, zoals Foggia in Apulië, hetzij de Siciliaanse en Zuiditaliaanse havens. Voorts hielden de Duitsers rekening met een eventuele geallieerde aanval op Sardinië en Corsica ter voorbereiding van een grootscheepse invasie in Zuid-Frankrijk, maar Hitler wenste deze mogelijkheid te beschouwen als een risico van geringe omvang. Verwacht werd voorts dat de geallieerden hun landingen op Sicilië zouden laten volgen door een grote aanval op het Italiaanse vasteland, te beginnen met een landing in Calabria of een invasie op de kust bij Rome, die Kesselrings troepen volledig zou

geallieerde opmars via de Balkan, die Hitler onvermijdelijk achtte.

Hitlers eerste reactie op het Badogliobewind was geweest het belangrijkste deel van de Italiaanse strijdmacht ten noorden van de Alpen terug te trekken, een en ander na verdragende acties van Kesselring, dit alles overeenkomstig de versie van het plan-Achse van 1 augustus. Kesselring, die van oordeel was dat met name de omstreken van Rome zo lang mogelijk gehouden moesten worden en die eveneens de hoogst belangrijke havens en bases in Zuid-Italië wilde behouden in verband met een eventuele geallieerde landing op de Balkan, meende echter dat de Duitsers het risico moesten nemen Badoglio's oprechtheid te testen en dat getracht moest worden het gehele Italiaanse vasteland te verdedigen. Hitler weigerde echter meer Duitse troepen in de zuidelijke sector in te zetten en op 14 augustus diende Kesselring daarom het verzoek in van zijn bevel te worden ontheven. Dit verzoek werd afgewezen.

Rommel was altijd een voorstander geweest van het terugtrekken van alle Duitse troepen ten noorden van de Apennijnen en van de vorming van een verdedigingsgordel van de Franse grens tot Istrië. Hierdoor zou een centrale, strategische positie worden verkregen vanwaaruit de Duitsers in staat zouden zijn zowel een geallieerde opmars uit het zuidoosten tegen te houden als een aanval via Zuid-Frankrijk of via Italië zelf. Maar inmiddels was Hitler ervan overtuigd dat de nieuwe regering in Rome verraad in de zin had en dat de geallieerden hun activiteiten zouden coördineren met die van de Italianen om zo te komen tot een gemeenschappelijke militaire operatie waarvan het zwaartepunt zou vallen hetzij op de kust bij Rome, hetzij op het zuidelijke deel van het Italiaanse vasteland. Op 29 augustus kreeg Hitler van zijn adviseurs te horen dat men algemeen van oordeel was dat de vijand een aanval van plan was op Calabria en Apulië. Op 6 augustus had te Tarvisio in Noord-Italië de laatste officiële conferentie plaatsgevonden tussen de Duitse en Italiaanse leiders. Von Ribbentrop en veldmaarschalk Keitel hadden daar hun Italiaanse pendanten Guariglia (minister van buitenlandse zaken) en generaal Ambrosio ontmoet. Aan beide kanten zat men in tijdnood; twee dagen eerder waren in Lissabon de eerste geheime contacten gelegd tussen Italië en de geallieerden. De Duitsers eisten dat aan hen het directe militaire commando over alle militaire operaties op het Italiaanse vasteland zou worden overgedragen. De Italiaanse delegatie hield zich zoveel mogelijk op de vlakte, maar was bereid de fictie te accepteren van de aanwezigheid van legergroep b (nu in het bezit van de noordelijke sector, met Rommels hoofdkwartier aan het Gardameer) als 'strategische reserve'.

Het einde van de strijd op Sicilië (17 augustus) en de verwachte geallieerde landing in Calabria (op 3 september, dezelfde dag dat de Italianen zich zonder mededeweten van hun Asbondgenoten onvoorwaardelijk hadden overgegeven) hadden de ontwikkelingen van het plan-Achse tot een climax gevoerd. Op 7 september droeg Hitler de Duitse legerstaf op een ultimatum aan de Italianen op te stellen, waarin geëist werd wat bij de ontmoeting in Tarvisio door de Italianen was omzeild: het Duitse bevel

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

juli 1943 voornamelijk afgehangen van twee factoren: de Duitse gedachten over de toekomstige strategische plannen van de geallieerden in het gehele gebied van de Middellandse Zee en de berekening van de mate waarin Badoglio's ogenschijnlijke loyaliteit zou leiden tot een voortgezette samenwerking met de Duitsers bij de verdediging van Italië. Zowel tussen Hitlers directe adviseurs als tussen Rommel en Kesselring bestonden ten aanzien van deze twee punten grote verschillen van inzicht. Hitler zelf was de onwrikbare overtuiging toegedaan dat de Engelsen allereerst een grootscheepse actie in Griekenland zouden ondernemen, waarna ze noordwaarts zouden oprukken in de richting van Midden-Europa;

Na de capitulatie van Italië trekken Duitse troepen Milaan binnen. Zij ondervinden daarbij geen enkele tegenstand.

afsnijden van die van Rommel in het noorden. Ook was een operatie te verwachten in de Golf van Genua (aangenomen dan dat Sardinië en Corsica door de geallieerden zouden worden bezet), die ten doel zou hebben Rommels legergroep b te vernietigen, de gebieden tussen de Apennijnen en de Alpen te bezetten, bases in te richten voor het intensief bombarderen van Duitsland vanuit het zuiden en troepen te concentreren voor de eventuele invasie van Midden-Europa via Noordoost-Italië en de corridor van Ljubljana, in combinatie met een

over alle militaire activiteiten van de As in Italië. Het ultimatum moest op 9 september te Rome worden overhandigd.

In de middag van de achtste september werd het bericht van de Italiaanse capitulatie zowel in Berlijn als in Rome beluisterd. Die avond om 8 uur gaf generaal Jodl, die door Hitler persoonlijk was geïnstrueerd, mondelinge orders aan de bevelhebbers van alle sectoren waarin het plan-Achse van kracht was.

In Italië bestonden twee gescheiden Duitse commando's, die elk rechtstreeks onder de Duitse generale staf stonden: legergroep b onder veldmaarschalk Rommel in het noorden (hoofdkwartier aan het Gardameer) en legergroep zuid onder veldmaarschalk Kesselring (hoofdkwartier te Frascati bij Rome). De eerste algemene taak van beide bevelhebbers was de ontwapening van de Italiaanse troepen in beide zones en de bezetting van de belangrijkste Italiaanse havens en bases.

In Italië bevonden zich twintig Duitse divisies, verspreid over het gehele land. Niet zonder logica nam Hitler aan dat de capitulatie binnen enkele uren zou worden gevolgd door een geallieerde landing bij Rome. De dreiging van een operatie in de Golf van Genua scheen te zijn afgenomen.

Kesselring had snel gehandeld. Na dapper maar kortstondig verzet van Italiaanse zijde in het gebied rondom Rome waren alle sleutelposities binnen enkele uren in Duitse handen; de koning, Badoglio en de rest van de regering verlieten de stad overhaast en vluchtten in de richting van Brindisi, naar een deel van Zuid-oost-Italië dat in geallieerde handen was. In Rome droeg de plaatselijke commandant, 's konings neef graaf Calvi di Bergolo, het gezag over aan de Duitsers. De geallieerde hoop contact te maken met gevechtssklare Italiaanse troepen om gezamenlijk tot actie over te gaan, was in rook vervlogen. Een geallieerde luchtlanding rondom Rome, door Eisenhower en zijn staf inderhaast overwogen en door Kesselring gevreesd, ging niet door.

In de ochtend van de negende september landden Amerikaanse troepen bij Salerno, ten zuiden van Napels, met het kennelijke doel contact te maken met het geallieerde bruggehoofd dat gevormd werd in het gebied van Brindisi-Tarente-Bari. De kans om op die manier de Duitse troepen ten zuiden van Rome in de val te krijgen, was dus gemist. Overeenkomstig het plan-Achse beheerste Kesselring Rome en omstreken; sterke eenheden van het Duitse 10e leger bestookten de Amerikanen op de stranden van Salerno; andere Duitse eenheden waren uit het zuiden op weg naar het noorden. De evacuatie van de Duitse garnizoenen op Sardinië en Corsica was een modeloperatie die niet gehinderd werd door de geallieerden. Op 18 september was Sardinië ontruimd en op 3 oktober waren ook alle Duitse troepen op Corsica door middel van een luchtbrug overgebracht naar het Italiaanse vasteland. Legergroep b had alle Italiaanse eenheden in haar territorium ontwapend en beheerste de havens van Genua, La Spezia en Livorno, evenals de Alpengrens van de Franse grens tot Triëst. Legergroep west had in Zuid-Frankrijk een soortgelijke actie ondernomen; de Italiaanse legers op de Balkan waren eveneens ontwapend of verslagen. Het enige waarin de Duitsers faalden, was in het verhinderen

Fotografisch Spaarnestad

Duitsers in staat moest stellen meer naar het noorden een sterk verdedigingssysteem op te bouwen, wederom dwars over het Apennijnse schiereiland. Hitlers definitieve beslissing, die een honorering inhield van Kesselrings militaire visie — het vasthouden aan Zuid-Italië — zou van beslissende invloed blijken op de ontwikkeling van de Italiaanse veldtocht. De gebeurtenissen gaven Kesselring gelijk. Zijn verdragsacties in het zuiden stelden het Duitse opperbevel in staat de laatste voorbereidingen te treffen voor de vorming van een tweede front over de Apennijnen. Hoe dit front er uit moest zien, was kort tevoren bestudeerd, waarbij de uiteenlopende strategische inzichten van Rommel en Kesselring

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

De Duitsers ontwapenen het Italiaanse leger na de capitulatie. Bij de citadel van Parma is een 'wapendepot' ingericht.

van de vlucht van de voornaamste Italiaanse vlooteenheden naar Malta — een mislukking die zwaar woog overigens.

Kesselring hield ten zuiden van Rome een sterk front in stand, een verdedigingssysteem — later bekend als de Bernhardlinie — dat het schiereiland op het smalste punt doorsneed (van Gaeta naar Ortona) en waarin Hitler in augustus schoorvoetend had toegestemd. Kesselring zorgde er ook voor dat de Amerikanen bij Salerno slechts een klein bruggehoofd konden vormen, een verdragsactie die de

Geheel boven: gecapituleerde Italiaanse vlooteenheden werden naar de haven van Valetta op Malta (rechts bovenaan) geloodst.

ernstige moeilijkheden hadden veroorzaakt. Op 17 september gaf Hitler zijn fiat aan Kesselrings plannen voor een geleidelijke terugtocht naar het noorden en erkende hij het belang van de Bernhardlinie, die zo lang mogelijk gehouden moest worden. Kesselring werd in zijn plannen gesteund door admiraal Dönitz. In een memorandum van 24 september legde Dönitz de nadruk op de betekenis van Zuid-Italië als mogelijk geallieerd bruggehoofd voor operaties op de Balkan. 'Ter voorbereiding, vestiging en beveiliging van een bruggehoofd

voor een mogelijke aanval op de Balkan heeft de vijand de vliegvelden bij Foggia nodig. Blijven deze in onze handen, dan zal een aanval op de Balkan doeltreffend worden vertraagd.' Dergelijke argumenten spraken Hitler gewoonlijk wel aan en hij beval dan ook de desbetreffende orders te doen uitgaan. Enige dagen later, op 27 september, namen de geallieerden Foggia in, maar dit betekende geen ontkrachting van de overige argumenten ten gunste van een Duitse vertragsactie ten zuiden van Rome. Op 4 oktober gaf Hitler aan Kesselring bevel Rome te houden en de Bernhardlinie te versterken. Tegelijkertijd bepaalde hij dat Rommel een zwaar verdedigingsfront dwars over de Apennijnen moest voorbereiden, waarachter

eerste orde worden toegebracht, met name in Zuidoost-Europa. Noord-Italië moest voortbestaan als een Duitse militaire zone, maar tevens als een Italiaanse fascistische enclave: het toekomstige centrum vanwaaruit de Duce met Duitse hulp wellicht nog eens naar Rome zou kunnen terugkeren. Naast Kesselrings militaire inzichten was dit een reden zo lang mogelijk te blijven vasthouden aan de Italiaanse hoofdstad. Of zoals maarschalk Rodolfo Graziani, de enige hoge Italiaanse officier in het noorden die Mussolini trouw bleef en commandant werd van het Nieuwe Republikeinse Leger, het in oktober in een memorandum schreef: 'Ik ken de plannen van het Duitse opperbevel niet (...), maar ik zou het willen

verbanningsoord Gran Sasso. De Duce werd per vliegtuig via Wenen overgebracht naar München en vandaar naar Hitlers hoofdkwartier. In geëmotioneerde besprekingen tussen de twee leiders werd het plan geopperd voor de schepping van een fascistische republiek — symbool van het voortbestaan van het Italiaanse fascisme en tevens een trotsering van het gezag van de koning en de Badoglio-regering, die zich onder de bescherming van de geallieerden in Zuid-Italië hadden gevestigd. De nieuwe republiek zou gevestigd worden in Noord-Italië en onder Duitse supervisie staan; haar regering zou zetelen in Salò aan het Gardameer, dicht bij Rommels hoofdkwartier. Geografisch was de nieuwe republiek weinig indrukwekkend en door de Duitse overheersing functioneerden haar organen slechts gebrekkig.

Het Duitse opperbevel had er ten sterkste op aangedrongen dat het Italiaanse Alpengebied rondom Trente (Trentino) en het oostelijke grensgebied (Venezia Giulia en Friaul) bij Duitsland zouden worden ingelijfd. De defensieargumenten waren doorslaggevend. De Duitse Alpen grens moest gehouden worden om dienst te doen als eerste linie; indien het Apennijnenfront zou bezwijken; het noordoosten moest kunnen fungeren als bolwerk tegen een eventuele geallieerde opmars door Joegoslavië, waardoor de grote toegangsroutes naar Wenen en Midden-Europa zouden worden bedreigd. Deze twee gebieden werden derhalve rechtstreeks met het *Reich* verbonden; ze werden omgedoopt in *Alpenvorland* en *Adriatisches Küstenland*, kregen gouvleiders en een bestuursorganisatie naar nazi-model en bovendien werd in beide gebieden een ondergeschikt Duits militair hoofdkwartier ingericht, dat de verdediging organiseerde.

De Duitse strategische verdediging van dit 'fort' in Noord-Italië moest nu in details worden uitgewerkt. Hitler aarzelde nog steeds tussen Rommels koppig gehandhaafde argumenten ten gunste van een vroegtijdige terugtocht achter een Apennijns front en Kesselrings pleidooien voor zijn plan de Bernhardlinie te handhaven, hetgeen volgens zijn berekeningen nog verscheidene maanden doenlijk was. Na een reeks draaierijen gaf Hitler op 21 november orders uit waarbij legergroep b werd ontbonden. Rommel werd naar het westelijk front gestuurd; Kesselring kreeg de functie van opperbevelhebber zuidwest en kwam aan het hoofd te staan van een nieuwgevormde legergroep (c); geheel Italië was nu zijn terrein.

Van deze persoonlijke beslissing van Hitler hing nu in hoofdzaak het verdere verloop van de Italiaanse campagne af. Het beeld van de strijd veranderde; de strategische oorlogvoering van 1914—1918 leek opnieuw haar intrede te hebben gedaan. Tijdens een conferentie met zijn adviseurs zei Hitler op 20 december 1943: 'Wij hebben bepaalde voordelen in Italië. Ten eerste zijn wij in het defensief, ten tweede hebben we een smal front, slechts honderd kilometer breed en met onvergelykelijke natuurlijke hindernissen. We hebben divisie-sectoren zoals in de Eerste Wereldoorlog, maar lang niet zulke grote gevechtsterreinen.' De strijd in Italië werd op die manier een uitputtingsoorlog en hoewel het initiatief aan de geallieerden was, stelden de Duitsers het tijdschema vast.

Fotoarchief Spaarnestad

troepen zouden worden geconcentreerd ten einde de geallieerden de toegang tot de belangrijkste gebieden van Noord-Italië te ontfangen.

De bestuursorganisatie in dit gebied riep politieke en militaire problemen op. Het Duitse opperbevel was sterk geporteerd voor een rechtstreekse militaire bezetting en voor de liquidatie van elke vorm van Italiaans bestuur, naar Pools-Tsjechisch model. Maar Hitlers speciale, persoonlijke relatie met Mussolini stak daar een stokje voor. De Führer was niet van plan zich neer te leggen bij een roemloze ondergang van het Italiaanse fascisme; hiermee immers zou aan de zaak van de As en haar satellieten een psychologische klap van de

De afgezette, gevangengenomen en daarna bevrijde Mussolini (rechts) op bezoek bij de Führer. Achter Hitler staat Von Ribbentrop.

wagen erop aan te dringen dat Rome behouden wordt. Het verlies van die stad, na dat van Napels (op 1 oktober 1943) zou in Italië zowel in politiek als in militair opzicht enorme gevolgen hebben — en niet alleen in Italië maar in de gehele wereld. De vijand zou de beschikking krijgen over de dertig vliegvelden in Midden-Italië (...) en zou gemakkelijk Zuid- en Zuidoost-Duitsland kunnen aanvallen, alsmede het Donau-Balkanbekken.'

Op 12 september had de spectaculaire ontvoering plaatsgevonden van Mussolini uit zijn

DE BEVRIJDING VAN MUSSOLINI

STUNT VLUCHT

AAFJE LEENSTRA

Stéphane Richter

Toen Mussolini op 25 juli 1943 gevangen werd genomen door de regering-Badoglio, stortte het fascistische regime, dat Italië eenentwintig jaar had bestuurd, als een kaartenhuis ineen. In de straten van Rome werden enige leden van de *Milizia* gearresteerd, maar voor de rest bleef het overal rustig. Om 10.45 uur 's avonds deelde de radio in drie korte zinnetjes mee dat Mussolini was afgezet en Badoglio benoemd tot zijn opvolger; de oorlog zou aan de zijde van Duitsland worden voortgezet. In de ochtend van 26 juli zond maarschalk Badoglio een bericht aan zijn voorganger. Het was geadresseerd aan 'Zijne Excellentie Cavaliere Benito Mussolini'. De inhoud luidde: 'Ondergetekende, hoofd van de regering, wil

De Fieseler-Storch wordt gereedgemaakt voor het vertrek vanaf de uiterst gevaarlijke helling bij het hotel Campo Imperatore.

Uwe Excellentie medelen dat hetgeen er met u is gebeurd, uitsluitend in uw eigen belang was. Inlichtingen uit verscheidene bronnen tonen aan dat er serieuze aanslagen op uw persoon werden beraamd. Hij betreurt dit ten zeerste en laat u weten dat hij bereid is orders te geven voor een veilig (...) geleide naar elke plaats die u verkiest.' Mussolini antwoordde nog diezelfde dag:

'Ik dank maarschalk Badoglio voor de belangstelling die hij in mijn persoon heeft. De enige residentie die te mijner beschikking staat, is

Rocca delle Caminate, waarheen ik elk moment wil vertrekken. Ik wens maarschalk Badoglio te verzekeren dat ik, al was het alleen reeds om het werk dat we in het verleden tezamen hebben verricht, niet alleen geen moeilijkheden zal veroorzaken, maar op alle mogelijke manieren zal meewerken. Ik ben verheugd over zijn beslissing de oorlog aan de zijde van onze bondgenoten voort te zetten, zoals de eer en het belang van het land dit thans eisen en ik druk de hoop uit dat de zware taak van maarschalk Badoglio met succes zal worden bekroond. Hij handelt in opdracht en uit naam van Zijne Majesteit de Koning, wiens trouwe dienaar ik eenentwintig jaar lang ben geweest en die ik zal blijven. Lang leve Italië!'

Twee dagen lang leefde Mussolini in de veronderstelling dat hij inderdaad naar zijn eigen huis zou worden overgebracht. In plaats daarvan voerde men hem naar het strafeiland Ponza, dicht bij Napels. Op 29 juli vierde hij daar zijn zestigste verjaardag. Op 6 augustus liet de regering, bang dat de Duitsers achter zijn verblijfplaats zouden komen, Mussolini overbrengen naar het eiland La Maddalena voor de kust van Sardinië.

Het was niet ten onrechte dat men vreesde dat Hitler de Duce zou trachten te bevrijden. Toen het de Führer ter ore kwam dat zijn partner in de As door de regering-Badoglio gevangen was genomen, besloot hij zijn mededictator een gevangenschap in eigen land te besparen. Een officier van de *Waffen-SS*, Otto Skorzeny, werd op 26 juli op de *Wolfsschanze* ontboden. Skorzeny, een Oostenrijker van geboorte, had reeds een aantal gedurfde acties op zijn naam staan en had op dat moment het bevel over een speciale SS-eenheid, die in het geheim was opgeleid voor juist dit soort operaties. Hitler deelde Skorzeny mee wat er van hem werd verwacht. 'Ik heb een belangrijke opdracht voor u. Mussolini, mijn vriend en onze trouwe bondgenoot, werd gisteren door zijn koning verraden en door zijn eigen landgenoten gevangengenomen. Ik kan en wil Italië's grootste zoon niet in de steek laten. De Duce is voor mij de belichaming van de laatste, trotse Romein. Italië zal onder de nieuwe regering afvallig worden! Ik zal mijn oude bondgenoot en grote vriend trouw blijven; hij moet snel worden gered, anders leveren ze hem uit aan de geallieerden. Ik geef u opdracht deze voor de verdere oorlogvoering zo belangrijke actie uit te voeren.'

Diezelfde nacht nog waarschuwt Skorzeny dertig van zijn mannen per telefoon en telegram. De volgende morgen moet alles klaar zijn voor het vertrek naar Italië. De bevrijding van Mussolini zal onder leiding staan van generaal Student, die op dat moment het bevel heeft over de Duitse parachutisten in de buurt van Rome. Volgens de oorspronkelijke plannen moet de ontvoering van de Duce deel uitmaken van de omvangrijke operatie-*Student* die tot doel heeft in Rome een profascistische coup te organiseren — een plan dat later vervalt, omdat de Italiaanse medewerkers aan deze coup gearresteerd worden. De eigenlijke bevrijdingsactie draagt de codenaam *Eiche*.

In de ochtend van 27 juli vliegen Skorzeny en zijn mannen naar Rome en nemen te Frascati hun intrek in het hoofdkwartier van de Duitse strijdkrachten in Italië. Vandaaruit begint het zoeken naar de verdwenen dictator, een taak die ernstig bemoeilijkt wordt door de vele valse sporen die door de Italianen zijn uitgezet. Tenslotte ontdekken de Duitsers dat Mussolini zich op La Maddalena bevindt. Skorzeny maakt op 18 augustus een herkenningsvlucht boven het eiland en stuurt er daarna een van zijn officieren heen die, vermomd als visser, de omgeving verkent. Hij bevestigt dat Mussolini in een huis op het eiland gevangen wordt gehouden. Er worden uitgebreide voorbereidingen getroffen voor een bevrijdingsactie, maar dan komt het bericht dat de vogel is gevlogen en met onbekende bestemming is weggevoerd. Begin september is Skorzeny nog even ver als toen hij begon. Intussen doet Hitler een be-

roep op enkele helderzienden en astrologen. Op 8 september kondigt de Italiaanse radio de capitulatie van de regering-Badoglio aan. Als voorwaarde voor de wapenstilstand eist Eisenhower de uitlevering van Mussolini! Voor Skorzeny een reden te meer om haast te maken. Hij had inmiddels een inlichting ontvangen die betrouwbaar leek. De Duitse *Polizeiführer* in Rome was erin geslaagd een boodschap te onderscheppen die bestemd was voor het Italiaanse ministerie van binnenlandse zaken. Volgens dat bericht zou Mussolini zich bevinden in de Gran Sasso, een ski-oord in de Apennijnen. Onmiddellijk zendt Skorzeny verkenners uit, maar als de Italianen ontdekken dat de Duitsers een opvallende belangstelling

een landing met parachutisten of een landing met zweefvliegtuigen. Een aanval langs de hellingen komt niet in aanmerking; er zouden te veel troepen mee gemoeid zijn. Een aanval met parachutisten is in verband met de ijle lucht en de te kleine landingsplaats te gevaarlijk, zodat er nog maar één mogelijkheid overblijft: een actie met zweefvliegtuigen. Deze zouden dan moeten landen op het kleine, driehoekige stuk land. Een Fieseler-Storch-verkenningsvliegtuig zal meegaan om Mussolini naar Rome te brengen. Twaalf zweefvliegtuigen met aan boord honderdtwintig parachutisten en Skorzeny met zesentwintig van zijn SS'ers zullen het hotel overvallen, terwijl een andere groep parachutisten onder leiding van majoor Mors

voor het oord aan de dag leggen, brengen ze Mussolini uit het dorp over naar het nabijgelegen hotel Campo Imperatore, hoog in de bergen en uitsluitend bereikbaar via een kabelbaan. Skorzeny en zijn onderaanvoerder, majoor Radl, maken op 8 september een verkenningsvlucht boven de Gran Sasso en fotograferen de omgeving. Door het gebrekkige materiaal dat hun ten dienste staat, moeten ze, hangend uit het vliegtuig, met half bevroren vingers de camera hanteren.

Uit de foto's blijkt dat dicht bij het hotel een driehoekig terrein ligt, dat er vlak uit ziet en waar eventueel vliegtuigen zouden kunnen landen. Skorzeny moet nu kiezen uit drie mogelijkheden: een aanval via de bergwanden,

per auto naar het dorp in het dal zal gaan om de kabelbaan te overheersen. Om de *carabinieri* die Mussolini bewaken, van verzet te weerhouden wordt de Italiaanse generaal Soleti gedwongen de tocht in een van de zweefvliegtuigen mee te maken.

Op 12 september 1943, om 13.00 uur precies, stijgt het eerste zweefvliegtuig op van het vliegveld Pratica di Mare in Rome. Als de toestellen boven het hotel zweven, blijkt de ogenschijnlijk vlakke driehoek helemaal niet zo vlak te zijn als men aan de hand van de foto's had gedacht; in werkelijkheid is het een zeer steile helling. Dan maar een *crash-landing* op het woeste terrein voor het hotel. Een van de machines komt zo ongelukkig terecht dat

de meeste inzittenden gewond raken; drie andere toestellen missen de landingsplaats. Intussen hebben de parachutisten in het dal zonder enige weerstand te ondervinden het dorp overmeesterd en het dalstation van de kabelbaan bezet.

Als de vliegtuigen zijn geland, is Skorzeny een van de eersten die uit het toestel springt. Soleti houdt zich aan zijn opdracht: hij roept de Italiaanse wachtposten toe dat ze zich niet moeten verzetten en de verblufte mannen leggen de wapens neer zonder een schot te lossen. Skorzeny stormt naar voren, roepend: '*Mani in alto!*' ('handen omhoog'). Hij ziet Mussolini op de eerste verdieping voor een van de ramen staan en roept: 'Weg van dat raam!' Daarna

Mussolini is bevrijd. Links wordt hij in de Fieseler-Storch geholpen en rechts zit hij in het vliegtuig. De Duce mag dan wel bevrijd zijn, ziek als hij is, weet hij dat het opstijgen een hachelijke onderneming kan worden. Zijn bevrijder, Skorzeny, wil namelijk mee, omdat hij niet wil dat de Duce iets overkomt. Hij zou dan hebben gefaald in zijn opdracht. Mussolini weet als vlieger echter dat het toestel zo te zwaar is om zonder risico los te komen.

rent hij het gebouw binnen waarin de zender van de *carabinieri* staat, schopt de stoel onder de telegrafist vandaan, slaat de apparatuur aan stukken en snelt dan naar het hotel. Nog steeds is er geen schot gelost. Later zal blijken dat de Italiaanse autoriteiten de *carabinieri* opdracht hebben gegeven geen verzet te bieden, indien de Duitsers zouden proberen Mussolini te bevrijden.

Skorzeny wil de Duce graag als eerste begroeten en hem van zijn bevrijding op de hoogte stellen. Hij gaat naar boven en vindt Mussolini in een kamer, samen met twee Italiaanse officieren. Dezen worden in een hoek gezet met een bewaker erbij. Skorzeny buigt zich uit het raam en roept zijn mannen toe dat boven alles in orde is. Bij wijze van witte vlag wordt er een laken uit het raam gehangen. Pas dan heeft Skorzeny gelegenheid Mussolini te begroeten. Hij gaat stram in de houding staan en zegt: 'Duce, de Führer heeft mij gestuurd. U bent vrij!' Telefonisch wordt nu aan generaal Student in Rome doorgegeven dat de operatie is gelukt. Dan komt majoor Mors met zijn mannen met de kabelbaan naar boven. Het is nu zaak, de Duce veilig naar Rome te brengen. De Fieseler-Storch die eveneens bij het hotel is geland, staat klaar. Skorzeny zelf zal Mussolini begeleiden; hij durft niet het risico te lopen dat er onderweg iets gebeurt en hij de Führer zal moeten vertellen dat hij heeft gefaald. Door het extra-gewicht van Skorzeny, een forse man, is het lichte toestelletje te zwaar geladen en Mussolini gaat dan ook met een zekere aarzeling aan boord; hij is zelf vlieger en onderkent het gevaar. De machine moet starten van een steile helling en in ijle berglucht. Als ze het dal induiken, schommelt het vliegtuigje als een beschonkene, maar op het laatste moment lukt het de piloot het toestel recht te trekken. Veilig bereiken ze Rome, vanwaaruit Mussolini, nog steeds begeleid door zijn stoutmoedige bevrijder Skorzeny, met een Heinkel naar Wenen wordt gevlogen. Vandaaruit zal hij later in München belanden.

Stéphane Richter

DE GEALLIEERDE OPMARS
TOT DECEMBER 1943

KERSTFEEST IN ORTONA

L. J. HARTOG

Ministry of Information

'Uit de berichten van gisteren is komen vast te staan dat de vijand het heeft moeten afleggen en dat wij in staat zijn naar het noorden op te rukken. Die operatie is thans aan de gang.' Aldus Churchill op 21 september 1943 tot het Lagerhuis, sprekend over Salerno, 'de meest gewaagde gecombineerde invasie die we ooit hebben uitgevoerd.' Op diezelfde dag kwam generaal Alexander naar Salerno en deelde de voorlopige doeleinden van de veldtocht mee aan generaal Clark, de commandant van het Amerikaanse 5e leger. Clark zou ten westen van de Apennijnen blijven opereren, dus met de Tyrrheense Zee op de linker flank; Montgomery zou met zijn Britse 8e leger ten oosten van de Apennijnen oprukken, dus met de

In de nacht van 1 op 2 december 1943 opende de Britse artillerie een hevig vuur op de Duitse stellingen bij de Monte Camino, die de volgende ochtend opnieuw werden aangevallen. Na vier dagen trokken de Duitsers terug.

Adriatische Zee op de rechter flank. Clarks opdracht: Napels innemen, oprukken over de Volturno, de Mignanopas forceren, waardoor de weg naar Rome liep, en de Eeuwige Stad veroveren. Montgomery's opdracht: de vliegvelden bij Foggia bezetten, oprukken in de richting van Pescara ten einde de Duitse verdediging uiteen te rukken en vanuit het oosten Rome bedreigen. De opdrachten waren duidelijk; de uitvoering zou moeilijk blijken te zijn.

Op 1 oktober trok Clark Napels binnen. De stad was zwaar gehavend. Tevoren hadden de geallieerden alle wegen, spoorwegen, stations, bruggen en tunnels onder handen genomen om de Duitsers te beletten Napels te gebruiken als doorgangsbasis voor het Salernofront. Daarna hadden de Duitsers vlak voor hun terugtocht de haven geblokkeerd en alle installaties vernield. Maar ondanks alle ravage kon de haven op 4 oktober al weer twintigduizend ton legergoederen verwerken. Toen Clark Napels binnentrok, bezette Montgomery de vliegvelden rondom Foggia, een van de grootste vliegveldcomplexen in het land. Ook hier was veel vernield, maar binnen een paar dagen waren de pompinstallaties weer

in werking, de hangars bruikbaar en fungeerden reusachtige stalen matten uitstekend als startbanen voor de zware bommenwerpers. Deze begonnen al spoedig met hun aanvallen op strategische doelen in Noord-Italië, Zuid-Duitsland, Oostenrijk en de Balkan, waaronder de Roemeense olievelden bij Ploiesti. De voornamelijk in Foggia gestationeerde 15e strategische luchtvloot was minder georiënteerd op de behoeften van de Italiaanse veldtocht dan op die van het tweede front dat pas in 1944 geopend zou worden. Opdat de geallieerden het volgend jaar een materieel zwakkere tegenstander tegenover zich zouden vinden, vernietigden zij nu ook vanuit Foggia de Duitse productiecentra. Door vanuit Italië te opereren vergemakkelijkte men uiteraard ook de luchtaanvallen op de Duitse industrie vanuit Engeland; de Duitsers werden nu gedwongen hun reeds beperkte luchtverdediging te verspreiden over een geografisch veel uitgestrekter gebied.

Op die eerste oktober, toen Napels en Foggia in geallieerde handen waren, meende Eisenhower binnen twee maanden Rome in bezit te zullen hebben. Maar de Duitsers gooiden roet in het eten; zij vochten verbeten, geholpen door twee belangrijke factoren: het terrein en de problematiek rondom het tweede front.

'Het terrein is het eerste orakel dat men moet raadplegen', had Frederik de Grote gezegd. Dat geldt zeker voor wie in Italië een landoorlog moet uitvechten. Voor wie in het zuiden landt en naar het noorden wil is in Europa een moeilijker gevechtsterrein amper denkbaar: tot aan de Povlakte, het enige operatiegebied waar men hele legers ontplooiën kan, strekken zich de Apennijnen uit over bijna duizend kilometer, een onherbergzame ruggengraat die operaties van enige omvang onmogelijk maakt. Vanaf deze ruggengraat dalen naar beide kanten een groot aantal uitlopers en rivieren af die vrijwel loodrecht op de kusten staan. Zij kunnen als een natuurlijke verdedigingslinie worden gebruikt en slechts door middel van frontale aanvallen worden genomen. In 1943 betekende dit dat men telkens opnieuw van rivier tot rivier moest optrekken en zich door de nauwe passen wringen. In die passen lagen de verkeerswegen, zodat men ook telkens de heuvels en bergen die de passen flankeren, moest veroveren. De Duitsers hadden zich uiteraard juist op die hoogten genesteld en bestreken met hun vuur de passen. Deze geografische factor, het terrein, bepaalde de Italiaanse veldtocht voor de helft.

De andere helft werd bepaald door het tweede front, dat wil zeggen door de omstandigheid dat het volgend voorjaar de beslissende aanval over Het Kanaal moest plaatsvinden. De opbouw van de daarvoor benodigde strijdmacht had de voorrang boven de behoeften van het Italiaanse front. Strategisch gezien hadden de geallieerden de ellende van een moeizame opmars over zo'n duizend kilometer aanzienlijk kunnen beperken door een reeks van amfibische operaties uit te voeren in de rug van de vijand, of door één landing van groot formaat in de buurt van Genua. Maar na Salerno werden er op één uitzondering na geen amfibische operaties in Italië meer uitgevoerd. De geallieerden hadden er eenvoudigweg de middelen niet voor. In het najaar van 1943 werden zelfs vele

landingsvaartuigen teruggehaald naar Engeland om gereedgemaakt te worden voor Normandië. Hoezeer de Normandische invasie voorrang had, blijkt uit het feit dat zelfs een belangrijk deel van de aanvoer in Italië niet meer bestemd was voor het Italiaanse front, maar voor het toekomstige Westeuropese front. Want terwijl Clark en Montgomery zaten te springen om materiaal, werd driehonderd-duizend ton scheepsruimte gebruikt voor de opbouw van de 15e strategische luchtvloot in Foggia, die vrijwel uitsluitend werd ingezet tegen de zuidflank van het Derde Rijk. Zo versperde het nog niet bestaande tweede front de weg naar een snel succes op het reeds bestaande derde front. De Italiaanse veldtocht

van Napels tot het einde van 1943 is de Italiaanse veldtocht daarom niet het verhaal van veroverde steden of spectaculaire landingen, maar van bedwongen rivieren, geforceerde passen en bestormde heuvels. En ook van regen, mist, koude en sneeuw.

Na Salerno beval Kesselring een langzame terugtocht op de Volturno om tijd te winnen voor de opbouw van verdedigingslinies, waarvan de Gustavlinie (van de monding van de Garigliano, via Cassino, tot de monding van de Sangro) de sterkste zou zijn. Zij was geschikt voor langdurige verdediging. In de nacht van 13 oktober trok Clark over de door regens gezwollen en sterk stromende

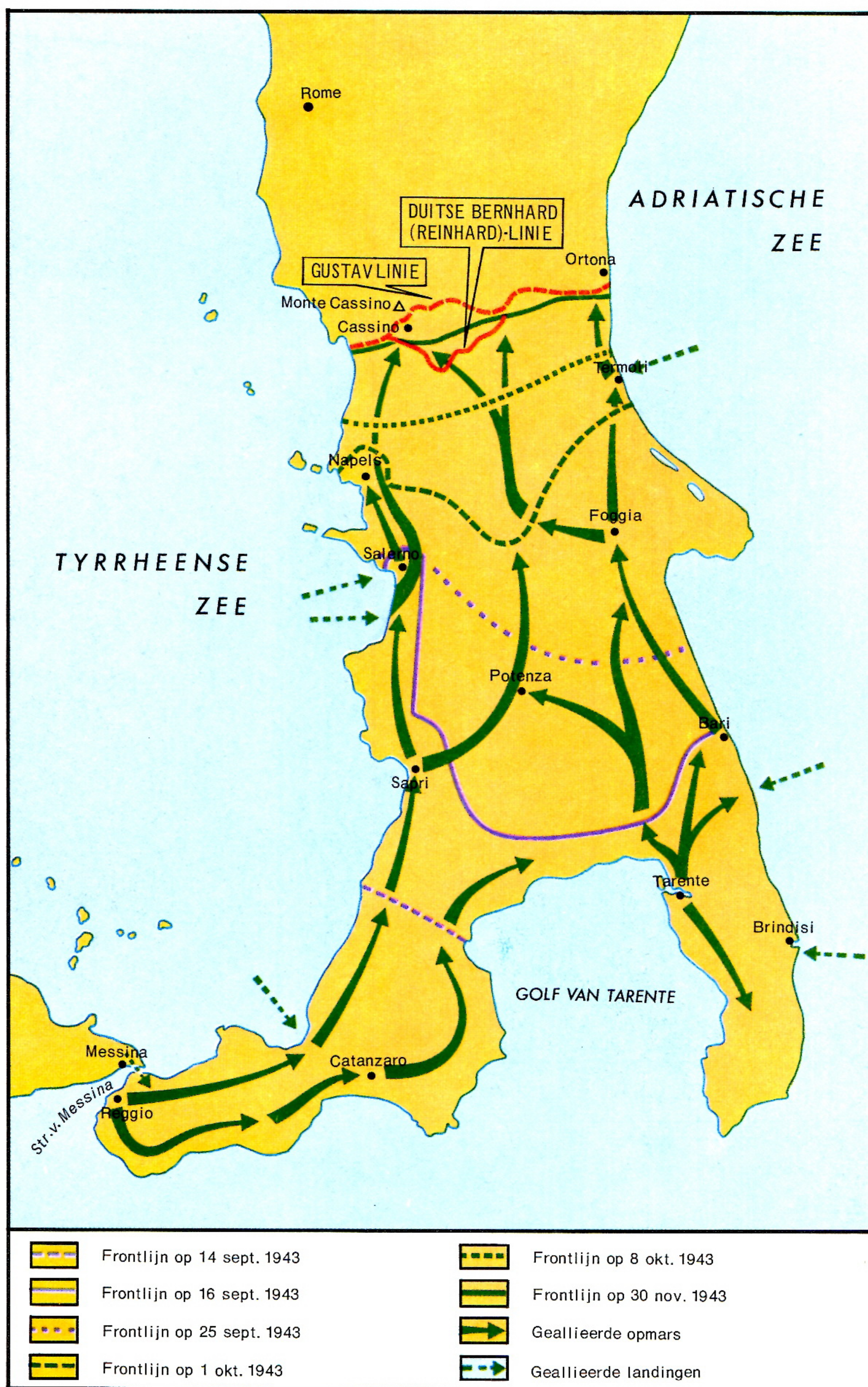

Ministry of Information

Na hevige gevechten dringen Engelse troepen het dorpje Spauranise binnen, dat voor een groot deel verwoest is door artillerievuur. De geallieerde opmars in Italië verliep zeer moeizaam, ook door gebrek aan materieel.

was dus een 'bindingsaanval' en geen aanval waaraan de geallieerden beslissende betekenis toekenden in de finale tegen het Derde Rijk. Dit betekende dat de geallieerde strijdmacht in Italië genoeg moest nemen met beperkte middelen en dat moest worden afgezien van amfibische oorlogvoering, waarvoor een land als Italië zich juist zo bijzonder leende. De geallieerden moesten dus wel traditioneel oprukken van zuid naar noord. Van de verovering

Volturno na een voorbereidende beschieting uit honderden vuurmonden. Maar na die oversteek kwam hij slechts zeer langzaam vooruit. Het vlakke kustterrein was voor de opmars vrijwel onbruikbaar, daar de Duitsers grote gebieden onder water hadden gezet. Clark moest dus wel de bergen in. Daar waren de wegen schaars, zakten de voertuigen weg in de modder en bevonden zich Duitse stellingen op elke heuveltop. Uitputting en miserabel weer noodzaakten hem op 25 oktober de gevechten af te breken. Pas op 31 oktober kon Clark de aanval hervatten. Zijn doel was het forceren van de Mignanopas, waardoor de grote verkeersweg naar Rome liep. Het dorp Mignano werd spoedig bereikt, maar de bergen

die de pas flankeerden, vormden schier onoverkomelijke hindernissen. Het gebergte was kaal en steil, elke toegang was ondermijnd en op allerlei plaatsen waren met dynamiet stellingen aangelegd in de rotsen. Ruim een week kropen de mannen van het 5e leger in regen, mist en modder op tegen de negenhonderd meter hoge Monte Camino, de zuidelijke berg die de Mignanopas beheerste. Na een bloedige strijd moesten zij in de nacht van 14 november teruggenomen worden. Intussen hadden ze wel enige belangrijke heuvels in de omgeving bezet, maar de strijd was zo zwaar en uitputtend

geweest dat Clark op 15 november opnieuw bevel gaf alle offensieve acties te staken. De troepen zouden twee weken rust krijgen. Dan zou geprobeerd worden de pas te forceren en de Gustavlinie te bereiken.

Hoe was het intussen Montgomery vergaan? Hij moest over de Biferno en deed dit vrij snel, in hoofdzaak omdat hij door een kleine amfibische operatie de Duitsers in de rug kon aanvallen. In de nacht van 2 oktober landden de commando's bij het havenstadje Termoli, verasten de Duitsers en zuiverden de stad. Na een paar dagen gaven de Duitsers de gevechten

op en trokken terug op de volgende rivier, de Trigno. Voorlopig zette ook Montgomery de aanval stop; pas eind oktober hervatte hij het offensief, stak de Trigno over, veroverde Vasto op 5 november en kwam in het daarachter gelegen bergland goed vooruit. Dit noodzaakte de Duitsers terug te trekken op de volgende rivier, de Sangro. Opnieuw trad een pauze in. Eind november, begin december begonnen zowel Clark als Montgomery een nieuw offensief. Het grote gevaar lag voor de Duitsers uiteraard in de Mignanopas. Opnieuw werd, nu op 2 december, de Monte Camino aangevallen. Na vier dagen verloren de Duitsers dit belangrijke steunpunt. Aan de oostzijde van de pas werd op 16 december de belangrijke Monte Sammucro veroverd. Zo stonden de geallieerden in de tweede helft van december vlak voor de Gustavlinie met de machtige Monte Cassino als beheersend massief. Deze berg zou echter genomen moeten worden om het aan de voet liggende vlakke land te kunnen passeren en Rome te bereiken. Nog voor Kerstmis eindigden hier de gevechten.

Aan de andere kant van de Apennijnen was Montgomery de Sangro gepasseerd en op 20 november ook aan de kust in actie gekomen. Hij stak ook hier de Sangro over, maar kwam daarna slechts langzaam vooruit. Bruggen waren vernield, wegen ondermijnd en in de dorpen waren straten door puin versperd, doordat de Duitsers de huizen hadden opgeblazen. Tankdozers (tot bulldozers omgebouwde Sherman tanks) schoven de puinhopen opzij. Pas op 18 december naderde hij zijn voorlopig doel: het havenstadje Ortona. De Duitsers hadden het perfect ingericht voor verdediging. In de stad moesten Montgomery's mannen een week lang van huis tot huis en van straat tot straat vechten, ook tijdens de kerstdagen. Eerst op 27 december eindigde de Duitse tegenstand. Toen stopte Montgomery ook in dit gebied alle acties. Hij werd in deze dagen met Eisenhower naar Engeland gecommandeerd om de invasie in Normandië voor te bereiden.

'Met Kerstmis zijn we in Rome,' was na Salerno niet alleen de slogan van soldaten geweest; ook commandanten, zoals Eisenhower en Alexander, hadden daarin vrij stellig geloofd. Maar de Italiaanse campagne had

Links: een overzicht van de geallieerde opmars in Zuid-Italië tot 30 november 1943.

Rechts: terwijl het geaccidenteerde terrein de Britten in de voorste linies de grootste moeilijkheden bezorgde, onderhielden snelle brencarriers de aanvoer van munitie.

aanse actie niet zonder succes verlopen was. Zij was immers slechts een 'bindingsaanval', anders gezegd: ze behoorde alleen als 'magneet' te werken.

De invasie bij Salerno had trouwens meer betekend: het fascisme was ten gronde gericht, het Italiaanse leger had zijn rol uitgespeeld, de Italiaanse vloot lag geïnterneerd in Malta, de Duitsers moesten vele divisies naar de Balkan sturen om de Italiaanse troepen te vervangen, de verovering van de Italiaanse vliegvelden had nieuwe bases verschaft om de Duitse defensieve kracht te verminderen.

Nochtans waren de geallieerden wat de landoorlog betreft in een impasse geraakt met de ijzersterke Gustavlinie in het vooruitzicht. Zij beseften dat zij deze linie slechts zouden kunnen doorbreken als zij in staat zouden zijn de vijand in de rug aan te vallen door een amfibische operatie uit te voeren. Churchill en Eisenhower drongen erop aan voldoende landingsvaartuigen ter beschikking te stellen om een dergelijke invasie te verrichten. Zij kregen hun zin: omstreeks de jaarwisseling viel het besluit om in januari te beginnen met een frontale aanval op de Gustavlinie en dat deze

actie zou worden gecombineerd met een groot-scheepse amfibische operatie bij Anzio in de rug van de Duitsers. Het zou een zware strijd worden. '*Finito Mussolini, finita la Guerra,*' hadden de Italianen geroepen toen de Duce in 1943 het veld had geruimd. Het was niet uitgekomen. Er zou behalve in Rusland alleen in Italië zo langdurig gevochten worden. Na de val van Mussolini in juli 1943 was Italië nog ruim eenentwintig maanden gevechtsterrein. Dat was een jaar meer dan de tijd tussen de geallieerde invasie in Normandië en de Duitse capitulatie.

VACUÛM VULT LEEGTE

DR. F. G. VAN DER POLL

Fotoarchief Spaarnestad

Een week na zijn bevrijding sprak de Duce zijn volk vanuit München toe en kondigde hij een republiek af die terugkeerde naar de beginselen van de fascistische beginperiode. Zo ontstond de Sociale Republiek en daarmee het neofascisme. In Rome was de nieuwe partijsecretaris Alessandro Pavolini inmiddels bezig met de vorming van een regering. Toen hij aanklopte bij de kandidaat voor buitenlandse zaken, daarbij geëscorteerd door Duitse SS'ers, bedankte deze voor de twijfelachtige eer, zodat besloten werd dat Mussolini deze functie wederom zou waarnemen. Op 23 september legde Pavolini de lijst van ministers voor aan de Duitse ambassadeur — een handelwijze die onverbloemd aantoonde hoe de kaarten in de

Sociale Republiek lagen: het was een marionettenstaatje waarvan het staatshoofd leefde tussen de SS-soldaten en waarvan het grondgebied steeds verder ineenschrompelde, omdat de geallieerden vanuit het zuiden oprukten, terwijl de Duitsers Zuid-Tirol en Istrië hadden ingelijfd. Goebbels schreef in zijn dagboek dat hij de Duce het liefst helemaal zag verdwijnen om nog meer te kunnen annexeren. Hij voelde echter dat Hitler in zijn hart nog steeds een teer plekje had voor de man die het Derde Rijk geholpen had bij de grote afrekening met de democratie.

Op dezelfde dag dat het kabinet gereedkwam, vloog Mussolini naar Romagna, waar hij werd opgewacht door de SS-generaal Karl Wolff.

De Duce zou wel graag zijn zetel hebben opgeslagen in Bolzano (Zuid-Tirol), maar dat ging nu niet meer; Rome, tot open stad verklaard, mocht geen regering meer huisvesten en zo werd op 10 oktober de residentie gevestigd in Gargnano aan het Gardameer. Te midden van Duitsers die zijn telefoon en correspondentie bewaakten, zou Mussolini daar de zeshonderd dagen doorbrengen die hem scheidden van zijn executie. De sfeer was er benauwd door de aanwezigheid van te veel functionarissen, van Mussolini's gezin en van zijn vriendin Clara Petacci. Het gezag van voorheen ontbrak, zonder dat een duidelijke basis was gelegd voor een nieuwe orde, en het gevolg was een oeverloze discussie tussen de

verschillende richtingen waaraan de Duce geen leiding meer gaf.

Een essentiële kwestie vormde het leger, want zonder dat was Italië louter een bezet gebied. Maarschalk Graziani, op het laatste ogenblik bereid gevonden de portefeuille van oorlog te nemen, wilde gebruik maken van de 600.000 à 700.000 Italiaanse krijgsgevangenen die Duitsland na de capitulatie had gemaakt, maar Hitler vond de inzet van zulke gedemoraliseerde troepen ongewenst. Himmler bewerkte fascistische extremisten om niet een apolitiek leger, maar een keurkorps in SS-stijl te formeren; de nieuwe fascistische partij, met als kern Toscaanse squadristen, prefereerde herstel van het vroegere partijleger, de *Milizia*.

Fotoarchief Spaarnestad

Boven: een van de beklaagden in het proces te Verona was de bejaarde maarschalk De Bono, die in 1922 mede de mars naar Rome organiseerde. Hij kreeg de doodstraf.

Links: drie belangrijke figuren uit de laatste periode van het Italiaanse fascisme: Mussolini met schuin achter hem maarschalk Graziani en naast hem, groetend, prins Junio Valerio Borghese. Hun positie was in deze dagen al volslagen uitzichtloos.

De politieke verwarring en de onzelfstandigheid van Italië weerspiegelde zich in het resultaat: generaal Wolff recruteerde uit de krijgsgevangenen een Italiaanse SS, Graziani hield lichten voor een gewoon leger en Mussolini stond de oprichting van een milizie toe (met zeer veel vijftien- tot zeventienjarigen).

Half november 1943 werd in Verona een partijcongres gehouden in afwezigheid van de Duce die geen zin had de bijeenkomst bij te wonen. Het congres nam een programma aan dat de staatsburger het recht gaf elke vijf jaar een nieuw staatshoofd te kiezen en iedere belastingbetaler toestond kritiek uit te oefenen op het openbaar bestuur. Het was Mussolini's bedoeling, nu hij door de bourgeoisie verraden

CIANO, DE DUIVEL

Op donderdag 23 september 1943 noteerde Goebbels in zijn dagboek: *De Führer laat mij een afschrift zien van een brief, die Edda Mussolini aan haar vader, de Duce, heeft gezonden. Deze brief tart iedere beschrijving. Edda Mussolini gaat in haar Beierse villa als een wilde tekeer; zij slaat het porselein en de meubelen bij de geringste aanleiding kort en klein. Ditmaal beklagt zij zich bij haar vader, dat zij een keer geen telefonische verbinding met hem heeft kunnen krijgen en dat men haar een auto heeft geweigerd. Deze belachelijke kleinigheden grijpt zij aan om haar vader te chanteren. Zij verklaart in haar brief dat, wanneer hij haar niet onmiddellijk helpt en mee naar Italië neemt, zij voor de hele wereld een reuzeschandaal zal schoppen en wel zo, dat zij ten aanschouwen van iedereen vloek en schande over het hoofd van haar vader zal brengen.*

Men kan zich niet voorstellen dat de dochter van een groot man haar vader zo behandelt. Ik word daardoor in mijn mening gesterkt dat Edda inderdaad van moederskant joods bloed heeft. De Führer en ik vragen ons af of Edda Mussolini en vooral Ciano iets van de Duce weten, dat hem voor de openbare mening zeer zwaar zou kunnen compromitteren, want anders zou zij toch niet in staat zijn een dergelijke chantagebrief te schrijven. Zou dat inderdaad het geval zijn, dan is het mysterie rond het fascisme grotendeels opgelost. Men kan dan ook begrijpen waarom de Duce tegenover Ciano altijd weer zo toegevend is, ook ditmaal weer; dat zou anders volkomen onbegrijpelijk zijn. In ieder geval getuigt de brief niet alleen sterk tegen Edda, maar ook tegen de Duce zelf. Hoe moet de Duce zijn dochter wel opgevoed hebben, dat zij het waagt om hem in de tegenwoordige omstandigheden een dergelijke brief te schrijven! Ik raad de Führer ten eerste af om toe te laten dat Ciano naar Spanje vertrekt. Edda Mussolini heeft hem dit dringend verzocht. Zij wil zich weliswaar van haar man laten scheiden, maar Ciano wil daar (in Spanje) zijn memoires schrijven. Men kan zich indenken hoe deze memoires er uit zullen zien. Ciano heeft geen bijzonder literair talent; door zijn stijl of door werkelijk goede memoires kan hij dus geen literair succes boeken, hij moet het dus alleen van sensatie hebben. En dat kan weer alleen door een anti-Duitse strekking erin te leggen. Ik

was, de zijde van de arbeiders te kiezen; hij ging de weg naar socialisatie op en liet zelfs in een paar grote gemeenten arbeiders tot burgemeester benoemen. De realistische Duitsers vonden hem een fantast, omdat hij nog zo veel van zijn rol verwachtte, en inderdaad bleken de arbeiders voor dit linkse neofascisme minder gevoelig dan voor het beroep dat de linkse partizanen op hen deden. Omdat Mussolini een grondwet niet opportuun vond voor een staat zonder vaststaand grondgebied, bleef de Sociale Republiek staatsrechtelijk in de lucht zweven. Haar prestige vereiste echter wel de berechting van de 'verraders' van 25 juli en een nauwkeurige afbakening van de verantwoordelijkheid aan de val van het eerste fas-

ben er vast van overtuigd dat die schoft, zodra hij maar een maand in het buitenland is, op de smerigste wijze tegen ons zou gaan stoken. Ciano is de duivel van de Fascistische Beweging en de verwoester van Italië. Wij moeten, zodra wij hem in onze macht hebben, ons tegen hem beveiligen. Maar de Führer weet eigenlijk nog niet hoe we dit moeten doen; voorlopig zal hij er bij de Duce op aandringen dat hij eerst zijn familie eens tot de orde roept, want pas dan kan hij orde in de Fascistische Partij en in Italië scheppen.

Johst, die in Oberbayern de buurman van de Ciano's is, heeft de Führer een groot aantal brieven geschreven over hun gedrag. Deze brieven vormen een literaire delicatesse. Johst hangt van de toestanden op de Villa Ciano een grotesk tafereel op. Maar hij slaat de spijker op zijn kop. Ciano en zijn vrouw zijn minderwaardige figuren, die in het normale leven in een tuchthuis gestopt zouden worden; maar omdat zij tot de naaste familie van de Duce behoren, worden ze ontzien. Het liefst zou de Führer zien dat de Duce in elk geval Ciano aan hem uitleverde; hij zou hem terstond tegen de muur laten zetten en zijn vrouw Edda in een opvoedingsgesticht laten opsluiten. Daar zou zij waarschijnlijk zeer snel tot bezinning komen. (...)

Op 24 september noteert hij: Badoglio richt zich weer tot het Italiaanse volk. De wederoprichting van de Fascistische Partij baart hem blijkbaar toch enige zorg. In zijn nieuwe verklaring stelt hij acht punten op, volgens welke de Italianen op het ogenblik moeten handelen. De acht punten zijn een samenraapsel van leugen en bedrog. Hij verklaart dat wij Italië gedurende de oorlog hebben uitgebuit; dat wij de Italianen naar de oorlogstonelen in Griekenland en in Egypte hebben gesleept; dat de koning de vertegenwoordiger van de Italiaanse volkswil is; dat het de taak van het Italiaanse volk is ons van de vaderlandse bodem te verjagen; dat het fascisme dood is en geen nieuw leven kan worden ingeblazen; en dat Italië sterker en vrijer dan ooit uit de oorlog te voorschijn zal komen. Commentaar op dit samenraapsel van frasen en laffe uitvluchten is nauwelijks te geven. Door niemand op de hele wereld wordt Badoglio nog au sérieux genomen.

(Uit: 'Dagboek van Joseph Goebbels' — Amsterdam 1948)

cistische bewind. Op het Veronese congres herhaalde Pavolini dan ook deze eisen, die al gehoord waren toen nog niet vaststond dat Mussolini zou terugkeren. Op 13 oktober werd de oprichting van tribunalen bekendgemaakt met de volgende hoogdravende omschrijving erbij: 'De staatsgreep van 25 juli heeft Italië gesteld tegenover het grootste verraad dat de geschiedenis kent. Een sinistere samenzwering tussen de koning en verscheidene generaals, partijfunctionarissen en ministers, die meer dan anderen van het fascisme geprofiteerd hadden, velde het regime en schiep wanorde en onzekerheid in het land op hetzelfde bange moment dat de vijand de bodem van het vaderland betrad... Het geweten der verraden

fascistische massa's en de herinnering aan de martelaren en gevallen eisen dat recht geschiedt.'

In wezen spitste het proces zich toe op één figuur: Galeazzo Ciano, gehaat om zijn snelle carrière, zijn vermogensaanwas en zijn kansen op de opvolging. Ook in Duitse ogen was hij de verrader bij uitstek te midden van een 'volk van zigeuners', zoals Goebbels zei, die tevens met afgrijzen noteerde dat Edda Ciano, Mussolini's dochter, in haar villa in Beieren tekeering als een wilde kat. Zij en Ciano waren minderwaardige mensen die in het normale leven in een tuchthuis waren beland; volgens Hitler was Edda trouwens een halve jodin en geen dochter van haar moeder! De Führer zou

dagboeken poogde te achterhalen. De reis eindigde in de gevangenis van Verona.

Mussolini koos zelf de documenten uit voor het proces. Slechts zes van de negentien personen die zich achter Grandi's motie hadden gesteld waren na 25 juli nog te vinden geweest; behalve Ciano is nog vermeldenswaard de oude maarschalk De Bono, een der organisatoren van de mars naar Rome in 1922. De leden van het rechtscollege waren door de partij aangewezen en de uitspraak stond bij voorbaat al vast. De bedoeling was immers de leden van de Grote Fascistische Raad te beschuldigen van samenzwering met de militairen, zodat tegelijkertijd het bewind van Badoglio kon worden gediskwalificeerd. De gegevens ver-

vallen van deze vriend der Duitsers tegen de Duce. Niettemin werd het stuk gehanteerd om de zwak gefundeerde wraakoefening op de zes beklaagden te schragen. Vijf van hen werden ter dood veroordeeld en in de vroege ochtend van 11 januari gefusilleerd.

Bijna had de zaak tijdens het vooronderzoek nog een sensationele wending genomen. *Frau Beetz* namelijk had op 28 december voorgesteld Galeazzo en Edda Ciano te laten ontsnappen om op die wijze de publikatie van de gevreesde dagboeken misschien te kunnen verhinderen. Hoewel haar chef Kaltenbrunner zich ermee akkoord verklaarde en de Ciano's ervan op de hoogte waren gesteld, ging de vlucht niet door ten gevolge van persoonlijk

Fotoarchief Spaarnestad

haar echtgenoot graag meteen laten neerschieten, maar er was iets dat hem verontrustte: Edda had gedreigd in dat geval bezwarend materiaal (de beroemde dagboeken van Ciano) te publiceren en hij was bevreesd voor de politieke gevolgen daarvan. Dit verklaart zijn handelwijze in de volgende maanden. Toen graaf Ciano naar Italië wilde, omdat Edda daar na haar vertrek uit Beieren in een zenuwinrichting was opgenomen, kreeg hij daarvoor van de Duitsers toestemming. Maar toen hij op 19 oktober vertrok, gebeurde dat onder geleide van *Frau Beetz*, zogenaamd een tolk, maar in werkelijkheid een spionne van de SS, die hem geen ogenblik alleen zou laten en met allerlei middelen de verblijfplaats van zijn

De politieke verwarring in Mussolini's Sociale Republiek weerspiegelde zich in de diverse militaire verbanden die in 1943 werden opgericht. Dit zijn manschappen van de door Mussolini gepousseerde militie.

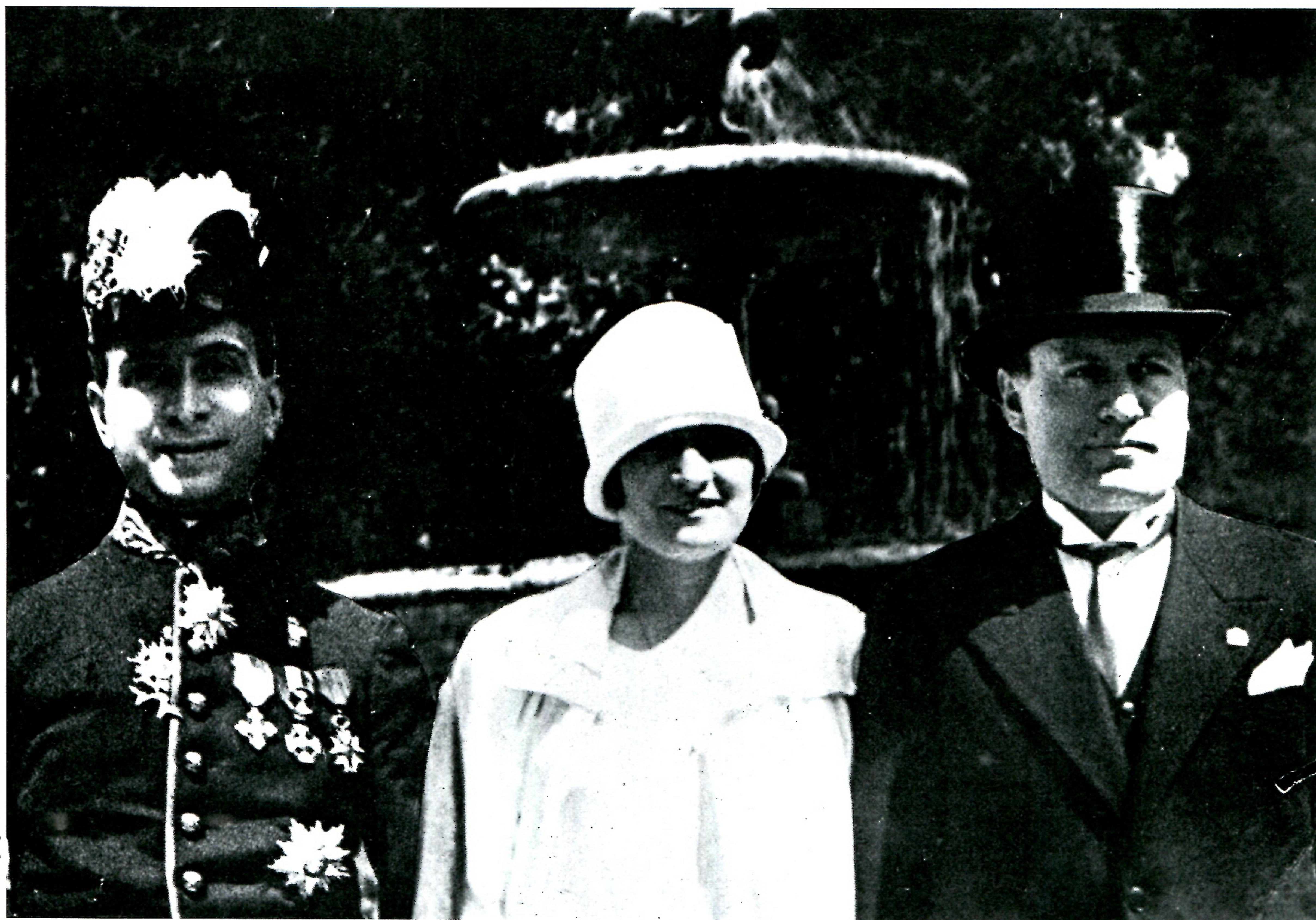
schaften daartoe echter weinig aanwijzingen, ook niet toen tijdens het proces (8 tot 10 januari 1944) opeens een memorandum van de inmiddels door onbekenden vermoorde generaal Cavallero ter tafel kwam, gedateerd 27 augustus. Het maakte melding van antifascistische activiteiten in legerkringen, maar deed geen onthullingen omtrent de medeplichtigheid van de beklaagden; wel vermeldde het de contacten van Farinacci met de generaal en de uit-

ingrijpen van Hitler. Dat de Führer ook op Mussolini pressie heeft uitgeoefend om een doodvonnis erdoor te krijgen, is niet waarschijnlijk. De Duce heeft geen moeite gedaan om het leven van de vijf mannen te redden, al erkende hij dat de 'ware schuldigen' zich elders bevonden. Hij wist dat de omgeving van Hitler hem als een slappeling beschouwde en koos voor de harde lijn om zich in hun ogen te rehabiliteren. Edda, die er tijdens het proces in slaagde met haar kinderen naar Zwitserland te ontkomen, trachtte beide staatshoofden nog te chanteren met de dagboeken, maar kon de executie niet verhinderen. Het verzoek om gratie van de veroordeelden is door Pavolini achtergehouden.

GRAAF GALEAZZO CIANO

COSA FATTA CAPO HA

DRS. P. R. A. VAN IDDEKINGE

'We hebben allen gefaald en allen worden we weggevaagd door dezelfde storm. Vertel mijn familie dat ik sterf zonder wrok, tegen wie dan ook', aldus, opgetekend door een Duitse SS-waarnemer, Ciano's laatste woorden tegen de priester die op 11 januari 1944 hem en zijn vier mede-terdoodveroordeelden op de schietbaan van Verona geestelijke bijstand verleent. '*Cosa fatta capo ha*' — gedane zaken nemen geen keer. Zou graaf Galeazzo Ciano, Mussolini's schoonzoon en slachtoffer, zeven jaar lang op een der hoogste posten grondig door de fascistische wol geverfd, de betekenis van die onverbiddelijke wijsheid achteraf tóch helderder beseffen dan de andere vier lotgenoten, die weldra eveneens roemloos worden geofferd

Een foto uit de beginnagen van Ciano's snelle carrière, kort voor zijn huwelijk met de dochter van de Duce. Van links naar rechts graaf Ciano, Edda Mussolini en de Duce zelf, die blij was met deze verbintenis.

op het altaar waaraan zichzelf, elk op eigen wijze, hebben helpen bouwen? '*Cosa fatta capo ha*', schreef Ciano op 6 februari 1943 in zijn dagboek, maar dat was niet zozeer een uiting van fatalisme als wel het notuleren van een diplomatieke handigheid. De dag tevoren had de Duce tijdens een dramatisch maar harmonieus verlopen gesprek hem als minister van buitenlandse zaken afgedankt: '...Hij bood mij verschillende oplossingen voor

mijzelf aan, maar zonder aarzeling heb ik onmiddellijk de functie van gouverneur van Albanië verworpen, omdat ik daarheen zou gaan als beul van een volk waaraan ik eens broederschap en gelijkheid heb aangeboden. Ik heb er de voorkeur aan gegeven om ambassadeur bij de Heilige Stoel te worden. Dat is een rustig baantje en bovendien kan het vele mogelijkheden voor de toekomst openen. En de toekomst is nog nooit zozeer als nu een geheim van God alleen geweest...' Maar omdat hij nimmer te bescheiden was geweest om de goddelijke bestiering, waarvan hij trouwens steeds vrij primitieve noties had gehad, een handje te helpen en vooral ook omdat hij '...wel voorzien had dat Mussolini nog enige

keren op zijn besluit terug zou komen', had hij ijlings maatregelen genomen om het gekozen alternatief onherroepelijk te maken. Niet zonder goede grond, want op die zesde februari wilde de Duce Ciano's benoeming bij de Heilige Stoel liever nog wat uitstellen: 'De mensen zullen zeggen dat ik je op dood spoor heb willen rangeren, maar daar ben je nog te jong voor.' Maar de schoonzoon wist zich inmiddels verzekerd van een pauselijk fiat en Mussolini schikte zich gedwee in het voldongen feit.

'Gedane zaken nemen geen keer,' schreef Ciano, niet zonder voldoening; het afscheid van Buitenlandse Zaken viel hem zwaar, maar hij was realistisch genoeg om zeer bewust bijtijds

luchtmachteskader te commanderen. Het fascisme was hij toen al met hart en ziel toegedaan; zijn aanvankelijke aarzelingen en kritiek, het enige strijdpunt met zijn bewonderde (en na diens dood, in 1939, haast uitzinnig beweende) vader, luwden snel na 1930. In dat jaar trouwde hij Edda. Mussolini's oudste dochter — voor haar ouders een zorgenkind, dat met haar twintig lentes al verscheidene compromitterende vrijages achter de rug had; geen wonder dan ook dat de Duce, zélf trouwens ook niet altijd even gelukkig in de keus van zijn amourettes, zielsblij was met deze tijdig gevonden huwelijkskandidaat-van-orthodoxen-huize! Het was natuurlijk een *mariage de raison*, dat op 24 april 1930 met overdadige praal werd ingezegend, maar

getuigen niet alleen de vele foto's waarop hij, fraai uitgedost, steeds markanter een Duce-kin imiteert tegenover de andere groten der aarde van het moment, maar vooral de honderden bladzijden van het dagboek dat hij dadelijk na zijn ambtsaanvaarding aanlegde en tot begin februari 1943 nauwgezet bijna dagelijks heeft bijgehouden.

Dat dit het officieuze protocol van het Italiaanse echec zou worden, heeft hij allicht in 1936 niet kunnen voorzien en in 1943 slechts vaag vermoed; in de gevangenis van Verona, op 23 december 1943, voegde hij er enige pagina's aan toe, die, geschreven als een bittere apologie, verraden hoezeer het hem speet nimmer de uitgave van zijn gedenkschriften te zullen beleven: 'Als de Voorzienigheid mij een rustige oude dag had gegund, wat zouden zij (de dagelijkse aantekeningen) dan een prachtig materiaal voor mijn autobiografie hebben gevormd!' Vandaar ook zijn — met succes bekroonde — moeite om het dagboek via Edda uit handen van de Duitsers te houden. Ook dat laat zich nog als ijdelheid duiden: tot het eind toe die wonderlijke exhibitionistische trek van zoveel fascist en nazi's, het idee middelpunt van het wereldgebeuren te zijn geweest en een behoefte dit erkend te weten.

Zelfs geen biografie is aan Ciano gewijd. Vreemd eigenlijk, want het oordeel van veel historici over hem is gematigd welwillend. Ze roemen zijn kijk op politieke verhoudingen en citeren gretig zijn vaak rake typering van de Duce en diens steeds verachtelijker trawantenkliek: '...prostituées en handelaars in blanke slavinnen (bedoeld is onder andere de clan van Mussolini's maîtresse, Clara Petacci), die al enige jaren een vloek zijn voor het politieke leven van Italië...'; als historische bron blijkt zijn schriftelijke nalatenschap (het dagboek en de meer officiële diplomatieke notities) onontbeerlijk.

Ciano haatte de Duitsers, 'de zonen van het onbeschaafde ras, dat zich heeft genesteld in het hart van Europa', maar evenmin als de Duce versmaadde hij samenwerking met hen, zolang Italië ervan leek te kunnen profiteren. Tegen Hitlers ontketen van de oorlog en tegen Mussolini's lichtzinnige koers in het kielzog van de Führer verzette hij zich fel doch vergeefs. Morele bedenkingen kende hij nauwelijks, want hij had een ruim fascistisch geweten, maar pijnlijk helder voorzag hij de consequentie voor Italië: geen *Pact* van Staal maar een *Dictaat* van Staal. 'De Duitsers zijn harde leermeesters. Dat zult u ook ondervinden', zei de Franse gezant in Rome, André François-Poncet, toen Ciano hem op 10 juni 1940 de Italiaanse oorlogsverklaring meedeelde. Ciano zou tot het einde een onwillige leerling blijven, maar dat hij pas drie jaar later de klas uitliep, kan hem moeilijk als een verdienste worden aangerekend. De vele gedane en niet-gedane zaken namen toen geen keer meer.

De harde leermeesters kijken op 11 januari 1944 van een afstand goedkeurend toe als hun lessen in praktijk worden gebracht. Eén kenmerkende voorzorg hebben zij echter getroffen: op de schietbaan van Verona staat een Duits executiepeloton klaar om, zo nodig, de taak van de Italianen over te nemen. Het is niet nodig. De Italianen schieten en zij schieten raak.

DE DOOD VAN GRAAF GALEAZZO CIANO

Over de laatste scène (van de executie van Ciano) wordt in het Duitse rapport verteld: 'Ik vergezelde de gouverneur en zijn gevolg in de auto met de gevangenen, toen we naar de plaats van executie reden, een schietterrein in de Forte San Procolo, een buitenwijk van Verona. Ik wil nog noteren dat na aankomst bij de gevangenis de prefect mij vroeg of ik bij de executie aanwezig zou zijn, waarop ik bevestigend antwoordde.'

Het executiepeloton was samengesteld uit een detachement van de 'Milizia' en telde ongeveer vijftwintig man. De executie voltrok zich op de volgende manier: De misdadigers werden met de rug naar ons toe op stoelen neergezet, zodat ze het peloton niet konden zien. Men had hun handen aan de rug van de stoelen vastgebonden. Zo te zien, aan het schudden van zijn hoofd en het tegenstribbelen, weigerde maarschalk De Bono vastgebonden te worden, maar ik kon het niet goed zien, want hij zat het verst van mij vandaan. Na enig aandringen stemde hij tenslotte toe. De enige gevangene die moeilijkheden veroorzaakte, was weer Marinelli, die door een paar mensen met moeite op zijn stoel werd vastgebonden. Hij gilte en kreunde de hele tijd. De anderen gedroegen zich kalm. Het peloton stelde zich op; twee rijen mannen, op vijftien pas van de gevangenen, de kleine Italiaanse geweren geladen en klaar voor het vuren. Na het commando openden de mannen gelijktijdig het vuur op de vijf gevangenen, de eerste rij vanuit

knielende positie, de tweede rij staande daarachter. Vlak voor het commando viel, schreeuwde een van de veroordeelden, Gottardi of Pareschi: 'Lang leve Italië! Lang leve de Duce!'

Na het eerste salvo vielen vier gevangenen op de grond, hun stoel met zich meesleurend. Een bleef op de stoel zitten, ongedeed zo te zien. Maar ik kon, doordat ik er zo ver vandaan stond, niet zien of hij alleen maar rechtop bleef zitten door een evenwichtskwestie, of omdat hij werkelijk niet was geraakt.

De mannen op de grond lagen te kronkelen en te kermen, zo slecht waren ze geraakt. Na een kort, pijnlijk oponthoud werden er door het vuurpeloton nog een paar schoten gelost op de man die nog steeds op zijn stoel zat en ook naar de halfdoden op de grond. Eindelijk werd het bevel tot staakt het vuren gegeven en met een paar welgemikte schoten van de commandant van het vuurpeloton en een paar mannen van de 'Milizia' werd een eind gemaakt aan het lijden van de vijf veroordeelden.

Toen de dood van Ciano en de andere gevangenen was bevestigd, verliet ik de plaats van executie. Behalve door de gouverneur, zijn functionarissen en de leden van het speciale tribunaal, werd de executie bijgewoond door verscheidene officieren van de 'Milizia', een paar burgers die ik niet kende en een paar Duitse militairen. Het verloop van de executie werd gefilmd door een officier van de 'Milizia', klaarblijkelijk iemand van de een of andere propaganda-afdeling.'

(Uit: 'The Brutal friendship', door F. W. Deakin — London 1962)

de bakens te verzetten. Hij wist inderdaad zaken te doen, zoals de diplomatie hem dit had geleerd.

Zichzelf had hij nooit te jong voor iets geacht. Niet voor de diplomatieke dienst, waarin hij direct na het beëindigen van zijn rechtenstudie in 1925 een aantal min of meer belangrijke functies bekleedde (zo was hij in 1931, op achtentwintigjarige leeftijd, leider van de Volkenbondscommissie in Sjanghai); dat zijn vader, admiraal graaf Constanzo Ciano uit Livorno, een der vroegste steunpilaren van de fascistische beweging was, heeft zijn carrière stellig niet geschaad. Te jong was hij, naar eigen noch naar Mussolini's oordeel, geenszins om tijdens de Abessijnse campagne een Italiaans

het had slechter gekund: van grote genegenheid is geen sprake, maar meermalen prijst Galeazzo het verstand van zijn vrouw, al betreurt hij tevens dat ze er zo zelden gebruik van maakt; van meer gevoel getuigen de notities over zijn kinderen, met wie hij echter slechts weinig contact had, want zijn veeleisende functies maakten een (wellicht toch ook niet gewenst?) geregeld gezinsleven allengs onmogelijk.

Ciano's verheffing tot minister van buitenlandse zaken, in 1936, droeg alle schijn van voor de hand liggende protectie en wekte evenveel duurzame nijd bij talrijke oudere partijgenoten als begrijpelijke trots bij de drieëndertigjarige bewindsman. Van zijn pedante ijdelheid, amper overtroffen door die van zijn schoonvader,